

Camins ramaders i transhumància a Catalunya

*Recomanacions
i propostes*

Fundació del
Món Rural

1. LA TRANSHUMÀNCIA A CATALUNYA, UN LLARG CAMÍ PER RECÓRRER... p.5

1.1 El passat de la transhumància a Catalunya. p.5

1.2 Els camins ramaders i la transhumància, avui. p.6

1.3 Perquè parlar-ne ara? El projecte, objectius i metodologia. p.6

2. INTRODUCCIÓ. p.9

2.1 L'estat de la qüestió a Catalunya: Camins classificats i procediments de classificació. p.9

3. ÀMBITS D'ACTUACIÓ: RECOMANACIONS I PROPOSTES p.13

3.1 Marc Legal: Cap a una norma catalana de vies pecuàries? p.13

3.2 Cartografia, inventari i procediment de classificació. p.16

3.3 Activitat econòmica: usos ramaders. p.19

3.4 Patrimoni natural i paisatgístic. p.25

3.5 Patrimoni cultural. p.28

3.6 Nous usos. p.29

4. QUADRE RESUM DE CONCLUSIONS. p.33

5. BIBLIOGRAFIA. p.38

Fotografia: Joan Rovira

pròleg

La transhumància és el pastoreig estacional que consisteix en el desplaçament de ramats d'una regió a una altra a la recerca de pastures d'hivern i d'estiu. Els protagonistes són el pastor i el ramat.

L'objectiu principal de la Fundació del Món Rural no és en aquest projecte reivindicar el pastoreig i la transhumància dels ramats com a tret característic del món rural català en ple segle XXI. Però si que des de la Fundació hem considerat un element fonamental d'aquest fenomen, gairebé extingit, que és la transhumància: el territori on es duu a terme, i més concretament, la xarxa dels camins ramaders de Catalunya.

El sector ramader, de la mateixa manera que el sector agrari en general, passa un moment delicat pel que fa a la seva continuïtat. Cada cop hi ha menys pastors i ramats. El nombre d'explotacions ramaderes s'ha anat reduint de forma accelerada en els darrers 20 anys, i en el cas concret dels subsectors de l'oví i el cabrum, el degoteig d'explotacions encara ha estat més accentuat. Per un altre costat, però, la ramaderia extensiva i la pastura de sotabosc està essent considerada com una acció estratègica dintre de les mesures agroambientals en el marc dels programes de desenvolupament rural a Europa. Comencem a tenir al nostre país algunes experiències, poques malauradament, que confirmen que hi ha un espai per un model de ramaderia extensiva que guanya rellevància pel seu caràcter i la seva funció bàsica i estratègica en la preservació del paisatge i del medi.

D'altra banda, Catalunya té un patrimoni territorial de gran valor. Part d'ell és, però, un patrimoni que s'ha valorat poc: la xarxa de camins ramaders. La societat en general no som conscients de l'existència d'aquest patrimoni ni del gaudi que en podem fer. El mínim ús ramader d'aquests camins que creuen tot el territori català, entre d'altres factors, ha anat provocant la pèrdua d'identificació, classificació i catalogació d'un seguit de camins, alguns d'ells importantíssims, al llarg de tot el territori. Des de les Terres del Ebre fins els Pirineus, tota Catalunya està coberta per una xarxa immensa de camins ramaders. Pocs, molt pocs, han estat catalogats per les Administracions competents. Des de la Fundació hem cregut convenient endegar un treball de cerca, preparació i compilació de la informació referida als camins pecuaris de Catalunya, que està escampada en multitud de fons, ja siguin organismes de caire autonòmic, comarcal, local, o en arxius de caire particular.

Per portar a terme el projecte hem impulsat la constitució d'un grup de treball format per representants de l'administració, agents socials i econòmics del territori i experts. L'objectiu del grup de treball ha estat el d'aportar coneixements i continguts per a establir bases i propostes sòlides per l'elaboració d'aquest informe, el resultat del qual es presenta. Els coneixements i la participació entusiasta de Montse Barado, Josep M. Belió, Marc Borrell, Xavier Campillo, Josep Ramon Camí, Francesc Camino, Aleix Cardona, Àngel Claveria, Carmen Chamorro, Pere Doménech, Ferran Estrada, Àlex Farnós, Agustí González, Armand Güell, Judit Mira, Ferran Miralles, Lluís Mont, Pere Omedes, Ramón Queralt, Llorenç Ricou, Ignasi Ros, Joan Rovira, Marc Taiüll i Jordi Tristany, ha fet possible que avui tinguem aquest treball a disposició de les administracions i de la població en general. La Fundació del Món Rural se sent molt complaguda i agraïda d'haver pogut comptar amb tots ells.

Els conceptes, els mapes, les propostes i les recomanacions que desgrana el document no pretenen ser més que un petit pas endavant per tal de preservar aquests camins per a la ramaderia, per a l'esport, el turisme o l'aventura, i en general, pel gaudi de tota la societat. Altrament, pot esdevenir una base sòlida per un treball de catalogació administrativa i preservació, sempre que l'Administració de la Generalitat i els Ens locals es facin seu aquest repte. Com a governants, també tenen l'obligació de preservar, protegir i difondre pel coneixement de la població, tots i cadascun dels camins ramaders que creuen Catalunya i que són un patrimoni de tots.

Francesc Cribillers
Director de la Fundació del Món Rural

*El ramat de Sarrado de Castanesa per la cabanera al seu pas pels plans d'Alguaire (primavera de 2008).
Fotografia: E. Nadal; J.R. Iglesias; F. Estrada. **

* Les fotografies són part de la recerca *Transhumàncies del segle XXI. La ramaderia ovina i la transhumància a l'Alta Ribagorça*, finançada dins de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, publicada a:
NADAL, E.; IGLESIAS, J.R.; ESTRADA, F. (2001) *Transhumàncies del segle XXI. La ramaderia ovina i la transhumància a l'Alta Ribagorça*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Col. Temes d'Etnologia de Catalunya, 20.

1. LA TRANSHUMÀNCIA A CATALUNYA, UN LLARG CAMÍ PER RECÓRRER...

1.1 El passat de la transhumància a Catalunya

introducció

A l'hora de parlar de transhumància a Catalunya cal matisar que aquesta no ha tingut mai el mateix paper que ha tingut a la resta de l'Estat espanyol, en especial a les grans planes de Castella i Extremadura. La principal diferència recau en les diferències que tradicionalment s'han donat en els usos del sòl i en l'orografia del terreny, a Catalunya molt heterogenis. D'aquesta manera, la implantació de l'activitat agrícola des de molts segles enrere, i l'aprofitament de la fusta provinent dels boscos de les serralades pre-litorals i litorals, a més dels de les zones pirinenques, va ocasionar que a Catalunya hi hagués una manca de pastures, sobretot d'hivern, que dificultessin la transhumància.

Tot i que la transhumància té els seus orígens a l'època preromana i romana es pot afirmar que no és fins al segle XII que es comença a organitzar la seva pràctica i en conseqüència la creació de la xarxa de camins per on havia de transcórrer. Després de la reconquesta de terres als musulmans, els monestirs cristians més potents, com el de Santa Maria de Poblet o el de Santes Creus en zones planeres i els de Sant Martí del Canigó o Sant Miquel de Cuixà en zones muntanyenques, van establir vincles degut als problemes comuns de manteniment i alimentació del seu bestiar depenent de l'època de l'any. Així, els monestirs de muntanya tenien dificultats per fer pasturar el bestiar a l'hivern degut a la neu permanent, i els monestirs de la plana no podien fer pasturar el bestiar a l'estiu degut a l'alta fertilitat de les terres i el seu conseqüent conreu. Degut amb això, la preocupació principal dels territoris del Prepirineu català, a través dels monestirs de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, va recaure en la creació d'una xarxa de camins, estable i segura, que permetés el trànsit del ramat entre la plana i la muntanya. D'aquesta manera, es consolida la xarxa de camins ramaders catalana i s'estabilitza una activitat econòmica que es mantindria molt potent fins a les darreries de l'edat mitjana.

És en aquesta època i fins al segle XIX, degut a les dificultats econòmiques que patiren els monestirs de la plana i l'interior de Catalunya, que l'activitat transhumant canvia i se centra quasi en la seva totalitat en el trànsit ramader d'hivern de les muntanyes a la plana.

Durant el segle XIX i començaments del segle XX la transhumància torna a donar un pas enrere que progressivament es perllongarà fins l'actualitat. L'increment de la demanda d'aliments degut a la gran expansió urbana de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, el conseqüent augment de les terres conreades i de la intensificació de l'agricultura i les inversions en grans infraestructures per a fer-la possible, com en són exemples el canal d'Urgell i molt més recentment, els canals Algerri-Balaguer i Segarra-Garrigues, i paral·lelament a la intensificació de la construcció d'infraestructures al territori (xarxa de carreteres i ferroviària, serveis...), han estat el cúmul de causes de la disminució de pastures disponibles a la plana i en conseqüència de la disminució de l'activitat transhumant a Catalunya.

Eduard Trepal i Anna Vilaseca, Fundació del Món Rural

1.2 Els camins ramaders i la transhumància, avui

Les vies pecuàries són definides com a rutes o itineraris per on discorre o ha vingut discorrent tradicionalment el trànsit ramader. La xarxa de camins ramaders (vies pecuàries) és el territori per on es practica la transhumància i altres tipus de moviment de bestiar. Són béns de domini públic de les diferents Comunitats Autònomes i, com a conseqüència, inalienables, imprescindibles i inembargables. Així és com ho defineix la *Llei 3/1995, de 23 de març, de Vies Pecuàries*¹, que regula el règim jurídic dels camins ramaders. D'aquesta manera, els camins ramaders són de domini públic i cap persona pot negar el dret de pas als ramats transhumants o estants ja que aquests en ténen el dret. No obstant, també es determina que les vies pecuàries podran ser destinades a altres usos compatibles i complementaris pel que fa a aspectes relacionats amb la seva naturalesa i les seves finalitats, donant prioritat al trànsit ramader i altres usos rurals.

L'actuació de les Comunitats Autònomes sobre les vies pecuàries es basa en un seguit de finalitats: regular-ne l'ús d'acord amb la normativa bàsica estatal; exercir les potestats administratives en defensa de la integritat de les vies pecuàries; garantir l'ús públic de les mateixes pel que fa al trànsit ramader i per altres usos compatibles o complementaris; i finalment, assegurar l'adequada conservació de les vies pecuàries, així com d'altres elements ambientals o culturals valuosos, directament vinculats a elles, mitjançant l'adopció de les mesures de protecció i restauració apropiades.

1.3 Perquè parlar-ne ara? El projecte, objectius i metodologia

El Projecte

La missió de la Fundació del Món Rural és establir mecanismes facilitadors de la reflexió sobre les realitats específiques i/o diferencials del món rural català. Té el mandat de promoure i divulgar accions adreçades a trobar models de desenvolupament que entenguin la ruralitat com un espai amb activitat econòmica dinàmica i diversificada, que impulsin infraestructures i serveis suficients i de qualitat i que preservin el territori i les seves riqueses naturals i culturals.

El projecte "Camins ramaders i transhumància a Catalunya" aglutina gran part d'aquests reptes.

Els camins ramaders constitueixen un patrimoni econòmic, cultural, històric, arquitectònic, paisatgístic i ecològic que és imprescindible preservar. No obstant, a Catalunya ens trobem davant un repte pel que fa al seu procediment de recuperació. Per tal de poder preservar l'ús, donar a conèixer i valorar aquest patrimoni, primer cal dibuixar la xarxa i la seva funcionalitat. El més idoni seria prioritzar la delimitació i la classificació dels grans eixos ramaders i transhumants, ja que la metodologia de recuperació depèn del factor temps i les persones que poden dotar d'informació fefaent d'aquests són, a data d'avui, pocs i ja d'edat avançada.

Actualment, a Catalunya ens trobem davant d'una gran quantitat d'informació cartogràfica i estadística provinent de fonts oficials o no oficials, sense cap criteri d'homogeneïtat estadística. Aquesta informació existeix a diferents nivells (provincial, comarcal, supramunicipal, municipal, inframunicipal) sense un ordre establert i per tant, tot i no estar exemptes de valor i inestimable utilitat, presenten una evident necessitat d'organització i ordenació.

A banda de la necessitat d'intentar ordenar aquesta informació cartogràfica i d'establir procediments de recuperació homogenis, els camins ramaders i la transhumància requereixen un tractament integral; tenen implicacions territorials, geogràfiques, jurídiques, econòmiques, socials, culturals i mediambientals. En la mesura que es considera un sistema multidimensional, el tractament, l'anàlisi i les propostes han d'anar orientades en la mateixa direcció, ja que segurament els motius que han portat al seu desús i deteriorament han estat, també, diversos i imbricats. Així, s'ha procedit a determinar quins han estat els principals dèficits en cada àmbit, i s'han desenvolupat propostes d'actuacions per minimitzar-ne l'impacte.

Per tant, aquest document, consensuat per part dels principals agents significatius en l'àmbit dels camins ramaders i la transhumància a Catalunya, pretén ser un full de ruta per a l'acció, davant de la imminent necessitat d'elaborar un pla d'actuació de recuperació dels mateixos i aprofitar-ne les potencialitats.

¹ Llei 3/1995, de 23 de març, de vies pecuàries. (BOE 24/03/1995, núm. 71)

Objectius

Els objectius del projecte han estat:

- Establir una xarxa de contactes amb el territori i plantejar continguts, procediments i metodologies que permetin crear un model de recuperació i inventariat dels camins ramaders a Catalunya a través d'un grup interdisciplinari d'experts.
- Elaborar un catàleg de recomanacions i propostes d'actuació en cadascun dels àmbits que engloba la transhumància: marc legal, procediment de recuperació, activitat econòmica, patrimoni natural, paisatgístic i cultural nous usos potencials.
- Analitzar el procediment de recuperació dels camins ramaders a Catalunya i proposar i impulsar eines que permetin una recollida metodològicament homogènia, prioritària i integral de les variables incidents en aquest àmbit.
- Recopilar tota la informació cartogràfica disponible de camins ramaders a Catalunya, oficials i no oficials.
- Dibuixar i editar el mapa de la xarxa de camins transhumants i pecuaris principals de Catalunya, els oficials i els no oficials.
- Difondre els resultats.

Metodologia

La Fundació té la voluntat de desenvolupar el seu treball en col·laboració amb els agents actius del món rural, defensant la premissa que són aquests els qui han d'involucrar-se i ser protagonistes en el desenvolupament i dinamització del territori. Per això, en les seves actuacions vetlla per promoure la participació de persones, entitats, associacions i empreses presents al territori, en l'estudi, investigació i anàlisi de les prioritats estratègiques per al desenvolupament del món rural català.

Per tant, la metodologia emprada per a l'establiment de la base teòrica i de recopilació d'informació per arribar a les conclusions que presenta aquest informe ha estat la constitució d'un **Grup de Treball**. Ha estat constituït per representants i tècnics de l'administració i els seus diferents nivells, els agents socials i econòmics i experts professionals del territori. La Fundació del Món Rural ha coordinat el grup i ha homogeneïtzat la informació extreta de cada reunió.

Entitats i persones membres del grup de treball del projecte:

Associació La Petjada

Associació SOLC: música i tradició al Lluçanès

Departament de Medi Ambient i Habitatge

Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural

Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Ecomuseu de les Valls d'Àneu

Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum

Institut Cartogràfic de Catalunya

Institut de Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran

La Llena SCP

Museu del Montsià

Perícia Caminera

Projecte Grípia

Unió de Pagesos

Universitat de Barcelona

** Persones particulars expertes en l'àmbit.*

Fotografia: Banc d'imatges

*Pas de la ramada de Lloveto de Cardet pel Pont del Remei (Castilló de Tort, el Pont de Suert) (primavera de 2007).
Autors: E. Nadal; J.R. Iglesias; F. Estrada. **

2. INTRODUCCIÓ

En aquest apartat pretenem donar una visió sintètica de l'estat actual dels camins ramaders i la transhumància a Catalunya.

2.1 Estat actual a Catalunya. Camins classificats i procediment de recuperació

En l'actualitat, a Catalunya, els camins ramaders, també anomenats carrerades, cabaneres o lligallos, formen una gran xarxa de vies pecuàries que tot i haver estat classificades a nivell d'un nombre limitat de municipis i alhora haver estat objecte d'estudi amb deteniment per part d'iniciatives locals i personals, no ha estat ni definida ni avaluada globalment encara avui en dia. D'aquesta manera, fins ara només es pot disposar d'un recull cartogràfic diversificat sense poder comptar amb un mapa o catàleg complet a nivell català del nombre de vies pecuàries que existeixen a Catalunya al segle XXI. El darrer mapa de camins ramaders a nivell català data de 1951 i el va elaborar el geògraf Joan Vilà-Valentí. Per les tècniques disponibles a l'època el nivell de detall d'aquest mapa és prou elevat. Existeixen mapes de camins ramaders més moderns, de 1959 i 1960 però que només mostren la meitat oriental de Catalunya. Són exemples els mapes de Ricard Vives i Sabaté i de Lluís Solé i Sabarís.

MAPA 1

Font: Joan Vilà - Valentí, 1951.

MAPA 2

Font: Lluís Solé Sabarís, 1959.

MAPA 3

Font: Ricard Vives i Sabaté, (1950-60).

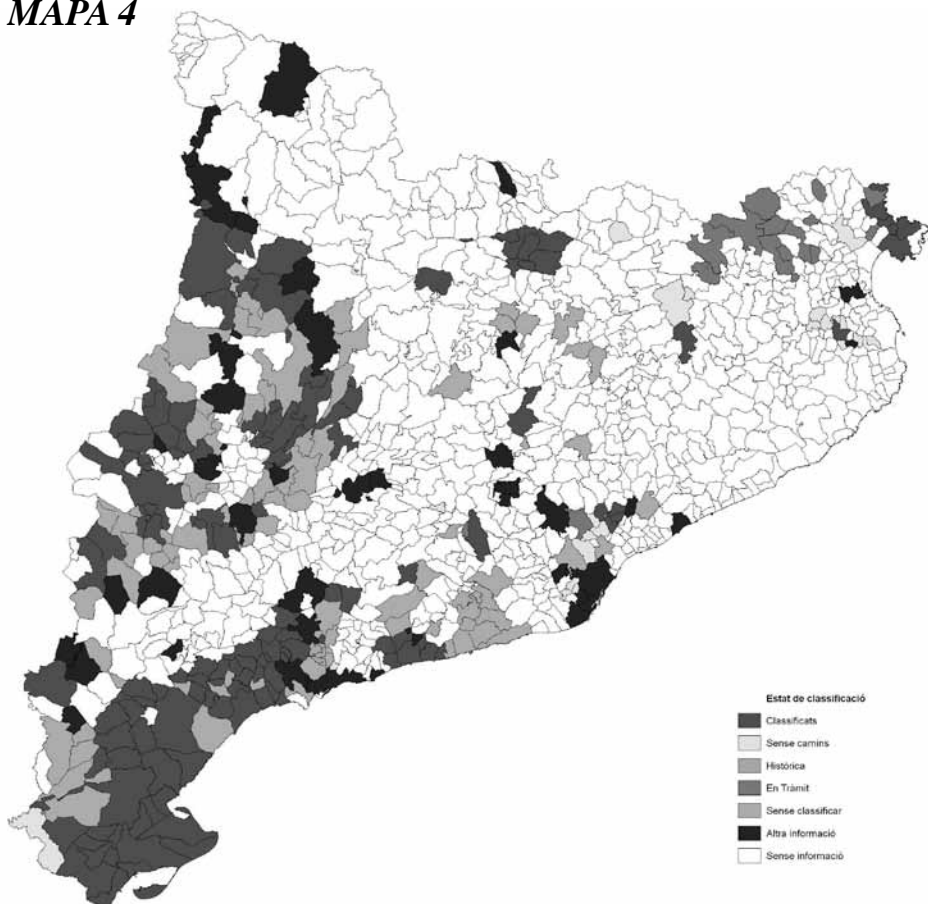
Tot i que ens els darrers anys s'ha donat un impuls en el percentatge de camins classificats, a data d'avui a Catalunya només existeixen 111 municipis amb camins ramaders classificats de manera oficial. Això vol dir que aproximadament un 15,5 % dels municipis de Catalunya tenen, almenys, un camí classificat. Aquests municipis es concentren principalment a la província de Lleida, a les comarques de la Noguera, el Segrià, les Garrigues, la Segarra i l'Urgell, i a la província de Tarragona majoritàriament a la demarcació de les Terres de l'Ebre. Les terres gironines són les que compten amb menys municipis amb catalogacions.

Si entenem que la malla densa de camins ramaders cobreix la totalitat de Catalunya, aquest percentatge i la seva correlació amb el nombre de camins classificats és, certament, molt baix.

En la majoria dels casos, la classificació oficial dels camins ramaders no és completa. Segons la *lleï 3/1995*, de 23 de març, de Vies Pecuàries, els camins ramaders han d'estar classificats, fitats i senyalitzats. En bona part de processos classificatoris endegats, les fites i la senyalització no estan presents als camins.

Estat de la classificació dels camins ramaders a Catalunya:

MAPA 4

Font: Departament de Medi ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Procediment de classificació

Com hem pogut observar en el mapa anterior, la classificació dels camins ramaders es distribueix de forma aleatòria i atomitzada per tot el territori. Això és degut principalment a la metodologia emprada per l'administració competent en el procés de classificació. El procés classificatori d'un camí ramader gairebé sempre s'inicia, en l'actualitat, davant d'una demanda del municipi interessat en la classificació. L'administració competent no disposa d'un pla de classificació prioritari que li permeti actuar d'ofici en la classificació de la xarxa de camins ramaders catalans.

*L'excepció la trobem en els processos de **concentració parcel·laria** endegats per l'administració, en la majoria dels casos amb motiu de la modernització del reg agrari i de la implantació de nous regadius. A petició del Departament d'Agricultura, Alimentació i acció Rural, el Departament de Medi Ambient i Habitatge (competent en la matèria), inicia el procés de classificació, que acaba amb la identificació dels camins sobre el plànol del municipi i la publicació posterior al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. En aquests casos, degut al canvi que es produeix en l'organització de les terres i al canvi del traçat de la xarxa de camins generals, es procedeix a identificar l'entrada i la sortida en cada municipi dels camins ramaders. Aquesta acció, tot i ser incentivada per l'administració no inicia per si mateixa el procés de classificació; simplement georeferencia el traçat del camí, si és possible, o l'entrada i la sortida del municipi per no perdre aquesta informació sobre el patrimoni de la zona concentrada.

Els motius que porten a un municipi a iniciar un procés classificatori de la seva xarxa de camins ramaders els podem agrupar de la següent manera:

- Per **interès en la recuperació patrimonial**: Cada cop són més els municipis i/o diferents Ens Locals que decideixen invertir i apostar per la recuperació patrimonial del seu territori i promocionar-lo, si s'escau, turísticament.
- Per **conflictes** referents a la titularitat: Si en els processos d'aprovació dels Plans d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) es troben dificultats referents a la delimitació de propietats relacionades amb camins ramaders, el municipi demana a l'administració que es classifiqui el camí per poder disposar de fites oficials que desencallin el conflicte.

Així doncs, aquestes són les tres vies principals a partir de les quals s'endega el procés de classificació. L'opció d'establir una prioritat de classificació per zones, per importància de camins o per algun altre criteri no ha estat present ni en els criteris ni en la metodologia de recuperació.

Durant el 2010, el Departament de Medi Ambient i Habitatge ha aprovat un procediment intern d'actuació per accelerar el procés de classificació dels camins ramaders amb un expedient obert. Tot i tenir una funció purament administrativa que no canvia el procediment necessari per iniciar l'expedient classificatori, que fins al moment és la sol·licitud per part d'un particular, una associació o l'administració local, aquest nou procediment incorpora certs canvis que poden facilitar i accelerar el procés:

- Un tràmit d'audiència pels propietaris veïns al camí ramader.
- Un termini de tres mesos per tancar l'expedient, prorrogables a sis mesos.
- Passats aquests sis mesos, si no s'ha classificat el camí, caduca l'expedient i es torna a començar el mateix procediment.

Inventari de camins no oficials

Malgrat el baix percentatge de camins classificats oficialment per l'organisme competent, existeixen nombroses iniciatives comarcals, municipals o supramunicipals, fins i tot d'entitats o a nivell particular, que ens ofereixen una delimitació clara i concisa, amb procediments acurats, sobre la xarxa de camins ramaders, sobretot a nivell comarcal, però amb concrecions a nivell municipal. Cal destacar els treballs editats fins ara, com els de Ferran Miralles i Joan Rovira al Penedès, Garraf i el Ripollès², així com els no editats de Josep Ramon Camí a l'Alta Ribagorça, la Noguera, el Pallars Jussà i la Segarra o el del Museu Comarcal del Montsià per a les comarques de Tarragona. Aquests treballs, entre molts altres, són recerques d'anys i constitueixen el relleu, fragmentat per territoris i avalat per experts en continguts i mètode, dels treballs de Joan Vilà Valentí a la dècada dels 50, de Lluís Solé Sabarís, d'Eusebi Martí Lamich, a principis de segle XX a la província de Lleida, o de Ramon Violant i Simorra al Pirineu durant la primera meitat del segle passat.

Aquest inventari de camins ramaders "no oficial" és molt superior en nombre que els classificats oficialment. Malauradament no ha existit fins ara un espai intermedi d'intercanvi d'aquesta informació amb els canals oficials de l'administració tot i suposar una informació de gran utilitat a l'hora de situar els camins ramaders a classificar per a la seva recuperació.

*Pas de la ramada de Llovet de Cardet pel Pont del Remei (Castilló de Tort, el Pont de Suert) (primavera de 2007).
Autors: E. Nadal; J.R. Iglesias; F. Estrada. **

² Veure bibliografia annexa.

Fotografia: Joan Rovira

3. ÀMBITS D'ACTUACIÓ: RECOMANACIONS I PROPOSTES

En aquest apartat analitzarem els àmbits que s'han considerat a l'hora d'analitzar el fenomen, els dèficits i proposar mesures que els atenuïn:

- El marc legal
- La cartografia, l'inventari i el procediment de classificació.
- L'activitat econòmica: usos ramaders.
- El patrimoni natural, paisatgístic i cultural
- Els usos potencials i innovadors.

L'anàlisi de cadascun dels àmbits s'han treballat en dos línies:

- El **dèficit** existent referent als continguts tractats en cada bloc: problemes, agents implicats i recursos disponibles.
- Les **propostes**: el què, el qui, el com, el perquè i les propostes d'actuació.

3.1 Marc legal: cap a una adequació catalana de la llei de vies pecuàries?

introducció

A diferència de la resta de camins, els camins ramaders tenen una llei específica que els protegeix. Hi ha una llei estatal que diu clarament què s'ha de fer (les finalitats i potestats administratives en relació a aquests camins) i qui ho ha de fer (els governs autonòmics). I diu (des de fa 15 anys que ho diu!), que la classificació d'aquests camins s'ha de fer amb caràcter d'urgència. En canvi, a la pràctica, aquests camins es troben pràcticament desprotegits i oblidats.

El problema, doncs, no és d'empara legal sinó de desplegament de la llei existent. Si els deures no s'han fet és perquè no ha estat una prioritat de l'acció de govern, perquè sovint no s'ha entès la transcendència pública en la societat catalana actual, perquè no s'han assignat recursos i responsabilitats concretes i, finalment, perquè tampoc no és una tasca senzilla.

Per aquesta raó, més que una declaració de principis, més que una llei, el que necessitem és un reglament, un pla d'atac i un modus operandi. És urgent definir uns recursos i un mínim equip humà dedicat de forma prioritària (si no exclusiva) a aquesta empresa, unes prioritats, un programa d'accions, un procediment administratiu àgil (d'urgència, si cal provisional), una metodologia tècnica de documentació i cartografia, uns criteris homogenis d'actuació i uns instruments de cooperació i d'intercanvi d'informació amb el conjunt d'agents implicats. Entre aquests instruments, el Grup de Treball posa l'accent en la creació d'un "banc públic de recursos" (inclosa una base de dades en format SIG i difusió per Internet) que permeti recopilar i sistematitzar la informació que es genera i que és molta. Mentre no hi hagi el mapa oficial dels camins ramaders, pot ser extremadament útil disposar d'un mapa "oficiós". Mentre ens perdem en la tramitació administrativa, els camins desapareixen de la memòria col·lectiva i també físicament.

Tot i que inventariar i classificar les carrerades segueix essent la prioritat (sense saber quines són i on són no és possible protegir-les), també és essencial establir criteris de gestió i de manteniment, com a infraestructura física que és i molt peculiar (sovint de caràcter multifuncional). Esdevé imprescindible, per tant, concretar i integrar l'acció dels diferents departaments i administracions en aquesta matèria.

Finalment, en el terreny dels intangibles i per tal de reforçar una voluntat política encara feble, cal posar l'accent en l'obtenció de milers d'hectàres de sòl públic que suposa, en la xarxa pública i multifuncional que posa en mans de l'Administració (de tots), en el patrimoni econòmic que això significa i les possibilitats de gestió que ens obre. A banda del valor històric i patrimonial, es tracta d'un recurs públic "per se" davant d'un futur i unes necessitats avui desconegudes.

Ferran Miralles i Sabadell, biòleg.

3.1.2. Principals dèficits

Actualment la Llei 3/1995 de març, de vies pecuàries és la que estableix la legislació bàsica i el règim jurídic de les vies pecuàries.

En el seu títol preliminar, la llei estableix que:

“Les vies pecuàries son bens de domini públic de les Comunitats Autònomes i, en conseqüència, inalienables, imprescriptibles i inembargables”.

En el seu article 3, la llei estableix les seves finalitats:

“Art 3. Finalitats. 1. L'actuació de les comunitats autònomes sobre els camins ramaders perseguirà les següents finalitats: a) Regular l'ús de les vies pecuàries d'acord amb la normativa bàsica estatal. b) Exercir les potestats administratives en defensa de la integritat de les vies pecuàries. c) Garantir l'ús públic de les mateixes tant quan serveixin per a facilitar el trànsit ramader com quan s'adscriuïn a altres usos compatibles o complementaris. d) Assegurar l'adequada conservació de les vies pecuàries, així com d'altres elements ambientals o culturalment valuosos, directament vinculats a elles, mitjançant l'adopció de les mesures de protecció i restauració necessàries. 2. Per tal de cooperar amb les Comunitats Autònomes en l'assegurament de la integritat i adequada conservació del domini públic de les vies pecuàries, el Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació podrà instrumentar ajuts econòmics i prestar assistència tècnica per a la realització de totes les accions que redunden en la consecució d'aquesta finalitat”.

La llei també estableix en el seu capítol I, les potestats administratives sobre les vies pecuàries:

“Art 5. Conservació i defensa dels camins ramaders. Correspon a les comunitats autònomes, respecte dels camins ramaders: a) El dret i el deure d'investigar la situació dels terrenys que es presumeixin pertanyents a les vies pecuàries. b) La classificació. c) La delimitació. d) L'amollonament. e) La desafectació. f) Qualsevol altre acte relacionat amb les mateixes”.

“Art 6. Creació, ampliació i restabliment. La creació, ampliació i establiment de les vies pecuàries correspon a les comunitats autònomes en els seus respectius àmbits territorials. Aquestes actuacions duen aparellades la declaració d'utilitat pública a efectes expropiatoris dels béns i drets afectats”.

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya vigent, estableix en el seu article 9 que la Generalitat de Catalunya té competència exclusiva sobre les matèries següents: Monts, aprofitaments i serveis forestals, vies pecuàries i pastures, espais naturals protegits i tractament especial de zones de muntanya, d'acord amb allò que disposa el número 23 de l'apartat 1 de l'article 149 de la Constitució.

■ S'identifiquen com a principals dèficits o problemàtiques:

- La manca d'adequació del context legal estatal a la realitat catalana. Les realitats territorials, i per tant, les característiques dels camins, sobretot l'amplada, són diferents i calen eines legislatives adequades a aquesta realitat.
- La problemàtica que implica l'oposició de gent del territori, en cas de concentració parcel·lària, a reconèixer els camins ramaders: *“No voler hipotecar el present i el futur per un vestigi del passat.”*
- La inoperància d'alguns ajuntaments per a resoldre els conflictes que presenta la recuperació d'alguns camins ramaders.
- La manca d'entitat responsable explícita pel manteniment d'un camí ramader (Generalitat o Administració Local).
- La multifuncionalitat dels camins ramaders implica també una aproximació integral i transversal, que s'ha de regular de la mateixa manera.

3.1.3. Propostes

✚ Davant aquests dèficits, es fan les següents **propostes**, que es poden desenvolupar de forma paral·lela:

Iniciativa legislativa pròpia

A Catalunya es fa necessari un reglament propi (o iniciativa legislativa del rang que pertorqui) que desenvolupi l'aplicació de la llei estatal (3/1995, de 23 de març de vies pecuàries), adaptant-la a la realitat i peculiaritat territorial i ramadera de Catalunya, i que potenciï el compliment de la primera, per tant, amb una capacitat sancionadora clara i definida. Com a exemple, un dels àmbits que requereix adaptació i concreció territorial, i que és alhora el que im-

possibilita en gran mesura per se l'acte de classificació, és l'amplada. En aquest sentit, caldria marcar una amplada mínima i aprofitar la literatura i cartografia històrica referenciada per acotar-la (*per exemple, Martí Lamich, E.: (1916): Estadística de las vías pecuarias de la provincia de Lérida. Lleida.*).

Pla d'actuació

Amb tot, es proposa que es desplegui un procés consultiu/participatiu amb els agents socials del territori a l'hora de plantejar i endegar aquesta iniciativa legislativa i el seu procediment d'implementació de la qual se'n derivi un full de ruta - *Pla d'actuació* -. A l'hora de definir les necessitats territorials, es poden aprofitar determinades unitats conceptuals que ens poden apropar a la realitat territorial, com podrien ser els Pactes Territorials establerts al primer Congrés del Món Rural, o els Plans de Zona de la Ley de Desarrollo Rural Sostenible (en procés d'elaboració actualment).

Necessitat d'instruments i eines àgils amb criteri d'urgència

La iniciativa legislativa i el següent pla d'actuació han de considerar-se com a instruments davant un escenari deficitari en quant a la recuperació integral d'aquests camins, i necessàries. Esdevé urgent la seva implementació davant la desaparició de gent gran, i per tant, testimonis experts, alhora que canvia el territori.

El Pla hauria de ser transversal i interdepartamental (Departament de Medi Ambient i Habitatge, Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Departament d'Economia i Finances) i hauria d'incloure la participació dels agents del territori. A més, hauria de fixar prioritats d'acció i de desplegament:

1_ Prioritat d'acció: implementar una prova pilot

El Pla hauria de definir el què, el com i qui. Per a contrarestar el possible alentiment i fins i tot bloqueig que pot suposar el procés administratiu habitual, es proposa realitzar una prova pilot per a fer front i encarar metodològicament i tècnicament els principals obstacles, assumint que potser existeixen mecanismes desaprovechats (per exemple, professionals amb protocols i eines d'actuació dintre dels seus àmbits i presents al territori, com els veterinaris del Departament d'Agricultura, o també els tècnics del Cadastre, en un altre àmbit).

Pel que fa a la recopilació de fonts del pla pilot, es tractaria d'aprofitar sinèrgies entre les actuacions de l'Administració i les dels actors significatius i agents socials del territori (sindicats, associacions, empreses, particulars...). Es proposa, per tant, poder disposar d'un banc públic de recursos cartogràfics oficials i oficiosos, i d'una àrea que es dediqués a catalogar i a homogeneïtzar criteris d'interpretació i tractament.

2_ Prioritat de desplegament: Boscos públics, parcs naturals i altres espais protegits

Podria ser adient que un cop definides aquestes dues eines, la norma i/o el Pla d'actuació, es comencessin a aplicar als boscos de titularitat pública per on transiten camins ramaders, com a primera acció pilot.

Fotografia: Joan Rovira

Fotografia: Ferran Estrada

3.2 Cartografia, inventariat i procediment de classificació

introducció

L'any 1916 el funcionari Eusebi Martí i Lamich elaborà altruïstament l'encomiable Estadística de las vías pecuarias de la provincia de Lérida. Aquest treball constitueix el primer document que ens ofereix una visió exhaustiva dels camins ramaders a casa nostra, encara que circumscrita a una part del territori. D'altra banda, aquest treball no comptava amb una cartografia vàlida que permetés copsar l'estructura de la xarxa de vies pecuàries inventariada.

No és fins a l'any 1951 que gràcies a les recerques sobre la transhumància realitzades pels geògrafs Salvador Llobet i Joan Vilà i Valentí disposem del primer mapa general dels camins ramaders de Catalunya.

Fins als anys setanta, vindria a continuació una etapa de classificació de camins ramaders que fou especialment intensa a la província de Tarragona, on encara actualment es troben la majoria de municipis amb camins ramaders classificats.

La classificació és un acte administratiu en virtut del qual hom determina l'existència, l'amplada i el traçat de cada camí ramader. La classificació és fonamental, car encara que el camí ramader sigui una realitat consuetudinària, preexistent a l'acte de classificació, fins que aquest no ha estat classificat, l'existència del camí ramader no té un reconeixement legal i l'administració titular no pot exercir les competències ni complir les obligacions que prescriu la llei de vies pecuàries.

A Catalunya hi ha classificats 3.056 km de camins ramaders, una xifra que correspon aproximadament al 15% d'una xarxa total estimada d'uns 20.000 km. Solament 111 municipis de Catalunya tenen aprovat l'expedient de classificació i amb el ritme de classificació dels darrers trenta anys, el país sabrà els quilòmetres que té de vies pecuàries l'any 2845. I sense la classificació no es pot procedir tampoc a l'atermenament i l'amollonament dels camins, que són novament actes fonamentals, car sense aquests no es pot fer una defensa jurídica efectiva del domini públic pecuari.

Xaxier Campillo i Besses, geògraf

La tasca realitzada pel grup de treball al voltant de la cartografia dels camins ramaders ha estat diversa i constant durant tota la durada del projecte. Per una banda s'ha abordat l'àmbit de la cartografia i inventariat de camins que ens ha permès identificar quins són els principals dèficits. D'altra banda s'ha fet una tasca de recopilació de tota la cartografia disponible sobre camins ramaders catalans a nivell municipal.

3.2.1 Principals dèficits

■ De manera consensuada s'han identificat com a principals dèficits:

- L'atomització del procés de recuperació degut a la manca d'una estratègia política general: el procés de classificació s'endega a petició i per tant provoca que no se segueixi un ordre prioritari.
- Excessius tràmits burocràtics en un àmbit complex *per se* i amb uns requeriments urgents d'intervenció.
- Manca d'aprofitament d'altres recursos públics i tràmits administratius que podrien ser útils per a optimitzar i complementar la recollida d'informació (per exemple veterinaris del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, agents rurals del Departament de Medi Ambient i Habitatge): la participació dels agents públics ja desplegats al territori serviria per poder recopilar informació tant estadística com territorial d'una manera endreçada i ràpida.
- Manca de fluïdesa en la comunicació entre diferents àrees i nivells de l'Administració.
- Manca de criteris estadístics i tècnics homogenis: la falta d'aquesta informació no ens permet tenir una idea de l'estat actual del sector i de la xarxa de camins a Catalunya.
- Manca de recursos humans i econòmics suficients per part de l'administració, dirigits a la recuperació dels camins ramaders i la transhumància.

3.2.2 Propostes

✚ Per tal d'operativitzar i optimitzar les actuacions de classificació, recuperació i recopilació d'informació es proposen diverses actuacions:

Estudi de costos-beneficis:

La primera i més important és la realització d'un estudi de costos-beneficis, que doni informació d'un costat, de quin seria el cost econòmic de classificar tots els camins ramaders (a nivell municipal) i quant temps es trigaria, i de l'altre que aportí també informació del valor econòmic del sòl que representen les vies pecuàries o dels valors mediambientals i de lliure disposició que aporten.

Priorització:

La segona és establir uns criteris de priorització a l'hora de començar la classificació i la recuperació dels camins. Es proposen diverses idees, com començar la classificació dels camins allà on la població és més envellida i per tant el perill de perdre informació sobre la xarxa de camins és imminent, o començar-la allà on la dinàmica urbanística és més elevada i per tant la velocitat de destrucció de la xarxa de camins ramaders pot ser més accelerada. Només són dos exemples, però que ens donen una idea de quines podrien ser les prioritats a adoptar per tal de poder seguir un pla de classificació i recuperació eficient.

Sensibilització:

La tercera és aconseguir fomentar la voluntat política per a establir a Catalunya una política de camins ramaders. Per tant, l'estratègia comunicativa i difusora ha de sensibilitzar de la importància dels camins ramaders des d'un punt de vista natural, econòmic, social i cultural. Es proposa doncs, la creació de material divulgatiu i l'organització d'una jornada sobre els camins ramaders i tota la seva infraestructura, per donar a conèixer aquesta part del territori i fer arribar a la societat i als mitjans de comunicació els reptes que cal afrontar pel seu aprofitament i la seva conservació.

Protocols d'actuació

Es considera oportú proposar un protocol d'actuació entre els Departaments de Política Territorial i Obres Públiques, el Departament de Medi Ambient i Habitatge i el Departament d'Agricultura Alimentació i Acció Rural per tal de millorar les actuacions pel que fa a la classificació i recuperació de la xarxa de camins ramaders, i a la incorporació d'aquests a la planificació territorial i urbanística.

Inventariar a la xarxa

El Grup de Treball considera molt important que, mentre no es puguin classificar els camins ramaders ràpidament, es tiri endavant l'inventari d'aquests camins per tal d'aconseguir la major informació en el mínim temps. En aquesta línia es veu molt positiva la iniciativa de tirar endavant una plataforma web en la que es pugui disposar de la informació oficial (la classificada) i la no oficial (l'inventari d'informació no classificada) per tal de facilitar la feina a les persones que s'encarreguen de la classificació oficial dels camins ramaders i alhora per fer difusió i posar en valor els camins ramaders a Catalunya.

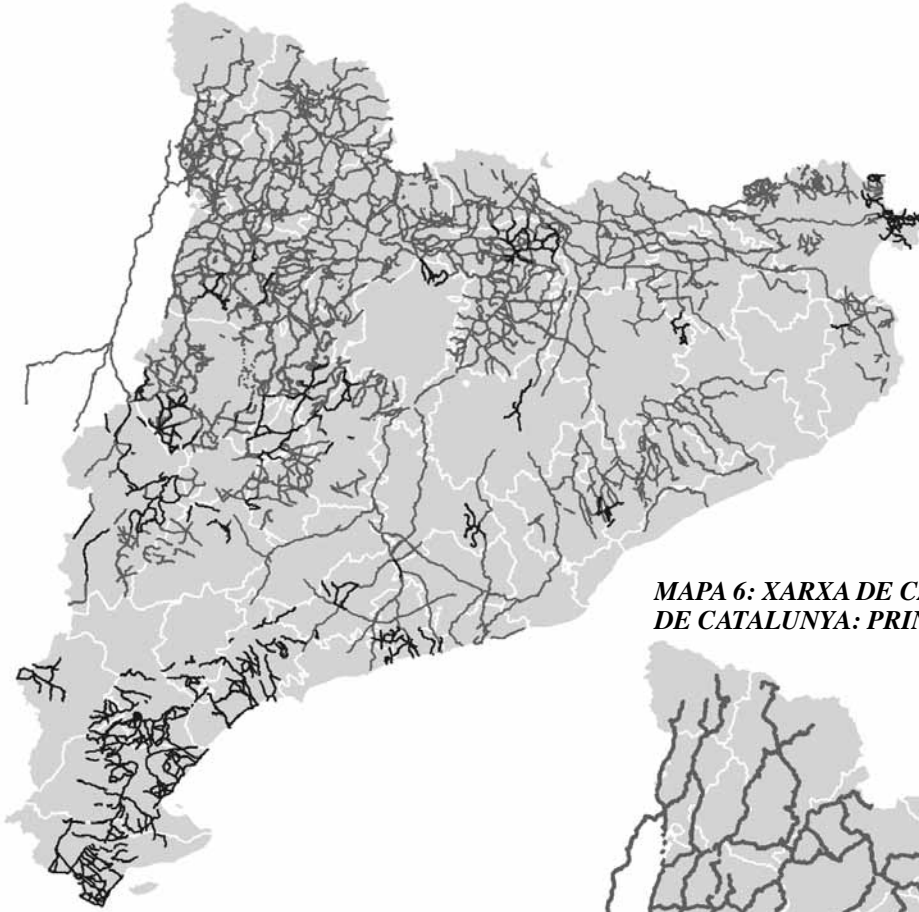
3.2.3 Recopilació cartogràfica

Amb motiu de començar a treballar l'inventariat dels camins ramaders catalans, el Grup de Treball també ha centrat la seva activitat en recopilar tota la informació cartogràfica disponible sobre la xarxa de camins ramaders.

Durant aquest procés s'han dut a terme dues tasques ben diferenciades:

- La primera és la recopilació a nivell municipal de tota la informació cartogràfica disponible amb referències a camins ramaders, ja siguin de transhumància o de moviment de bestiar local, ja sigui de fonts oficials com no oficials (Mapa 5).
- La segona és l'elaboració del mapa dels eixos principals dels camins ramaders a Catalunya a partir de la xarxa anterior (Mapa 6). Aquest segon mapa s'ha editat i està disponible a la nostra web i a les diferents cartoteques de Catalunya.

MAPA 5: XARXA DE CAMINS RAMADERS DE CATALUNYA

MAPA 6: XARXA DE CAMINS RAMADERS DE CATALUNYA: PRINCIPALS VIES

Font: Elaboració pròpia. Fundació del Món Rural

Fotografia: Joan Rovira

3.3 Activitat econòmica: usos ramaders

introducció

Hi ha reptes que són difícils d'assolir, com és el cas d'encaixar en el sofisticat i tecnificat món actual algunes de les activitats que es van desenvolupar en el neolític. Si més no, cada cop més la nostra societat s'ha conscienciat, al menys de façana, de mestissar ocupacions d'origen mil·lenari per ser reutilitzades per donar qualitat de vida a la ciutadania; tant a nivell alimentari com mediambiental. Però, malauradament, aquest idíl·lic escenari d'emprar equilibradament els recursos naturals, a través d'una assenyada metodologia, no sempre es correspon amb la quotidiana realitat.

Per fer-nos una idea d'aquesta dissemblança, l'estat actual del sector oví i cabrú, que tradicionalment havia jugat un paper preponderant en el rol ramader, de mica en mica, va quedant relegat a la quasi marginalitat. Solament, a casa nostra, en la darrera dècada (1999-2009), el nombre d'ovins ha davallat d'una forma preocupant; passant dels 880 mil caps de bestiar als 430 mil actuals. El cabrú encara és més minoritari, el seu cens és d'uns 80 mil caps; estant la majoria d'aquests establats per la producció lletera, i arribant tan sols a un escadusser 15% el que segueix les pautes tradicionals del pastureig extensiu.

Però, possiblement el més decebedor de tota aquesta conjuntura ramadera és que darrere de la fredor estadística s'amaguin altres pèrdues irreparables com és la professió de pastor, que en llarg del temps ha estat un puntal social que no solament ha aportat prosperitat sinó que també ha estat un eficient gestor del nostre entorn. Però, si anem seguint el dentat d'aquest engranatge de despropòsits, el constant degoteig d'explotacions i pastors comporta col·lateralment l'abandonament de pràctiques i d'eines que s'han emprat secularment. En conseqüència, tota aquesta dinàmica de defecció aboca a un malbaratament patrimonial públic com és el cas dels camins ramaders; ja que molts, al quedar en desús, es converteixen en veritables aspirants a l'oblit o quelcom pitjor que els hi expedeixin la partida de defunció.

En molts indrets del nostre país, la imatge d'un pastor amb el seu ramat, és ja una postal anecdòtica d'un passat llunyà. No obstant, costa de creure que una activitat que ha anat de bracet amb l'evolució humana acabi sent recordada i reivindicada en les sales d'un museu etnogràfic. Per tal d'evitar l'extinció d'aquest ofici vocacional, caldria urgentment, per part dels organismes encarregats de gestionar el territori, engegar polítiques que fossin pràctiques i eficients per donar estabilitat a un sector que necessita un estímul econòmic, per tal de poder engrescar un relleu generacional; ja que el seu perfil humà actual es troba altament envellit. Ja ho veieu! Un repte difícil d'assolir.

**Joan Rovira Merino, Coordinador de vies pecuàries,
FECOC: Federació d'Entitats Catalanes de ramaders d'Oví i Cabrum**

3.3.1. Principals dèficits i propostes

La ramaderia i el trànsit ramader ha constituït el principal ús dels camins ramaders. És el que dona sentit al traçat. No obstant, l'activitat ramadera a Catalunya, i en general, pateix uns dèficits estructurals que han comportat que entre 1995 i 2005 el nombre d'explotacions ramaderes es va reduir en un 38%. En el cas concret dels subsectors de l'oví i el cabrum, el degoteig d'explotacions va ser del 32%.

Segons dades no oficials facilitades per 24 oficines comarcals del Departament d'Agricultura, i tot i que manquen dades de comarques on l'activitat ramadera és molt important, en el total d'aquestes comarques hi ha aproximadament 1.700 ramats que realitzen transhumància, transtermitància o moviments diaris per les vies pecuàries amb un total d'aproximadament 280.000 caps de bestiar oví i cabrum. D'aquests ramats, 30 fan transhumància de llarg recorregut. En total, es comptabilitzen gairebé 300 pastors professionals.

Aquests dèficits s'han treballat a partir d'una aproximació des de diferents vessants i que es presenta estructurada en els següents blocs, amb les conseqüents propostes per a cadascun d'ells:

Estadística

■ A l'estadística oficial no consten públicament els registres de les explotacions ramaderes que fan transhumància. S'ha detectat també una manca de procediment o protocol de recollida d'aquestes per part de les oficines comarcals del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, que és l'administració que compta amb més desplegament al territori i amb més proximitat amb el sector. Malgrat tot, si que els tècnics de les oficines disposen d'aquesta informació de manera informal.

✚ Es proposa incorporar a les fitxes internes de complimentació periòdica de trasllat d'animals o a altres protocols veterinaris del Departament d'Agricultura, la sol·licitud d'informació en referència a la transhumància. Es proposa sol·licitar, com a mínim, els següents paràmetres:

Si es realitza transhumància:

- Com es fa: en vehicle, a peu o mixte
- El lloc d'origen i el de destí (si es traspassen els límits comarcals o no)
- Caps de bestiar.
- Número de professionals / pastors.

Si aquesta informació ja està inclosa al formulari de les guies de desplaçament o en algun altre document del Departament d'Agricultura, es proposa que es procedeixi a explotar aquestes dades per a que puguin estar a la disposició del públic usuari.

Sanitat animal

Les mesures de sanejament són necessàries, però alhora els protocols de prevenció sanitària suposen traves al trànsit ramader. Les mesures administratives no pretenen perjudicar la pràctica històrica de la transhumància, tot i que es pugui tenir aquesta percepció, ja que les directrius en aquesta matèria venen marcades per la normativa de la Unió Europea. També cal aclarir que aquestes mesures no són exclusives de Catalunya, ja que s'apliquen de forma igual a totes les comunitats autònomes.

En aquest sentit, aquests són els protocols d'obligatori compliment:

Requisits sanitaris aplicables als moviments de bestiar a pastures

Totes les explotacions d'origen sempre han d'estar qualificades sanitàriament com a lliures o oficialment lliures de les malalties objecte de campanyes d'eradicació; en el cas de l'oví cabrum es tracta principalment de la Brucel·losi i cal disposar de la qualificació sanitària que s'identifica amb les sigles M4 o M3; en el cas del Boví es tracta de la Brucel·losi i la Tuberculosi i cal disposar de la qualificació coneguda com a B4T3.

Aquestes campanyes sanitàries estan regides per programes nacionals d'eradicació de compliment obligatori i estan regulades pel Reial decret 2611/1996, de 20 de desembre i venen recollides al Programa Nacional d'eradicació de Brucel·losi ovina i caprina, al Programa Nacional d'eradicació de Brucel·losi Bovina i al Programa Nacional d'eradicació de la Tuberculosi Bovina. Aquests programes són consultables a: <http://rasve.mapa.es/Publica/Programas/Normativa.asp>

A més de la correcta qualificació sanitària s'ha de tenir en compte que no es poden barrejar mai ramats amb diferents qualificacions sanitàries.

Aquesta diferència pel que fa a les espècies, condiciona el moviment a pastures en funció del bestiar que es trasllada.

Moviments a pastures de bestiar boví.

De manera general cal que es facin les proves per la tuberculosi bovina i brucel·losi bovina 30 dies abans de fer el moviment cap a pastures i 30 dies abans del retorn des de les pastures cap a l'explotació d'origen. Respecte a les proves exigides pel moviment de retorn es poden fer les proves durant els 45 dies posteriors a l'arribada a l'explotació sempre que el ramat s'aïlli d'altres animals.

En el cas de ramats de boví que no es barregin en cap moment a la pastura amb altres bovins i disposin, ininterrompudament durant els darrers 3 anys de la qualificació sanitària T3, es pot autoritzar fer només un control per tuberculosi bovina, ja sigui abans del moviment d'anada a la pastura o en el moviment de retorn a l'explotació. Però, sempre caldrà fer els dos controls serològics per Brucel·losi coincidint amb els dos moviments.

Moviments a pastures de petits remugants (oví i cabrum)

Cal que es facin les proves de brucel·losi 30 dies abans de fer el moviment cap a pastures i també s'hauran de realitzar les proves al tornar de pastures, aquesta prova de sanejament s'accepta fer-la una vegada hagin arribat a l'explotació d'origen.

Aspectes generals aplicables als moviments de bestiar

Els animals que es traslladin hauran d'estar correctament identificats de manera individual, el bestiar oví/cabrum conforme al *Reial Decret 947/2005* de 29 de juliol, pel qual s'estableix un sistema d'identificació i registre dels animals de les espècies ovina i caprina i el bestiar boví conforme al *Reial Decret 1980/1998*, de 18 de setembre, pel qual s'estableix un sistema d'identificació i registre dels animals de l'espècie bovina.

Les explotacions d'origen i les pastures de destinació hauran d'estar donades d'alta al sistema d'informació ramadera (SIR) i disposar del codi de registre d'explotacions ramaderes (REGA), amb la finalitat de poder registrar al sistema els moviments.

El trasllat dels animals haurà d'anar emparat per un certificat sanitari de moviment expedit pels serveis veterinaris oficials.

Així mateix s'hauran de tenir en compte requisits sanitaris establerts per l'eradicació d'altres malalties que afecten a les espècies objecte de trasllat. Actualment estan vigents les mesures establertes per a la llengua blava, i la necessitat que tots els animals que es traslladin a pastures vagin protegits enfront als serotípus 1 i 8 d'aquesta malaltia.

Ajudes públiques

El grup de treball planteja propostes que es realitzin davant la manca de mesures específiques que fomentin la transhumància en l'actual marc normatiu del desenvolupament rural i de manteniment del medi natural:

Pasturatge de sotabosc

Sorgeixen dues propostes, o diferents vies de foment del pasturatge extensiu (en aquest cas transhumant) en la seva vessant preventiva:

- Fomentar el pasturatge de sotabosc per a la prevenció d'incendis forestals.
- Incorporar la pastura en el manteniment del desbrossatge dels boscos al voltant de línies elèctriques i perímetres urbans.

Política agrària comunitària i programes de desenvolupament rural

Per a fomentar i incentivar la importància que tenen els camins ramaders i la transhumància com a patrimoni cultural, socioeconòmic i mediambiental a Catalunya, i per tant evidenciar que suposen una línia estratègica per al manteniment i el desenvolupament dels territoris rurals catalans, es proposa incloure la transhumància i les activitats i infraestructures relacionades en els futurs Programes de Desenvolupament Rural.

Fins al moment només existeixen mesures indirectes d'ajuda a la transhumància i als camins ramaders, tant per part del Ministerio de Medio Ambiente, Rural i Marino (MARM) (*Real Decreto 66/2010 de, 29 de gener*) com per part del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural de la Generalitat de Catalunya (a través d'ajudes a la producció ramadera, a la sanitat, a la qualitat agroalimentària i de mesures agroambientals).

Al 4 d'abril de 2010 es va aprovar per part del MARM (Consejo para el Medio Rural) una mesura per incloure ajudes a la ramaderia extensiva i la transhumància dins del Programa de mesures de desenvolupament rural sostenible de la Llei de Desenvolupament Sostenible del Medi Rural.

Aquesta és la primera mesura aprovada a nivell estatal d'ajudes a la transhumància i en l'aplicació a nivell de Comunitat Autònoma implica:

1. Ordenar l'ús extensiu i sostenible dels recursos de pastura del territori, tenint en compte, a més dels aspectes econòmics i productius, el paper de la ramaderia extensiva per a la prevenció d'incendis forestals i per a la conservació de determinats hàbitats seminatural.
2. Construir o condicionar infraestructures o elements necessaris per millorar la pràctica de la ramaderia extensiva i sostenible.
3. Construir o millorar infraestructures o elements necessaris per facilitar la transhumància, inclosa la recuperació i rehabilitació de vies pecuàries.
4. Formar pastors en el maneig ramader extensiu i sostenible.

Donada la importància de l'aprovació d'aquesta mesura per al futur estratègic de la ramaderia extensiva, de la transhumància i de tota la infraestructura derivada, es proposa que s'augmentin les ajudes a aquest sector a través dels futurs Programes de Desenvolupament Rural derivats de la política europea de desenvolupament rural i dels fons FEADER.

La Llei de Desenvolupament Sostenible del Medi Rural té l'origen en el govern de l'estat espanyol i no en la política de desenvolupament rural europea, i entenem que les ajudes a la ramaderia extensiva i la transhumància han de ser presents en ambdues polítiques de desenvolupament.

L'actual Programa de Desenvolupament Rural té vigència fins al 2013 i està organitzat en 4 eixos, en els quals s'estableixen uns objectius genèrics on es podrien acollir noves mesures específiques que potenciessin la ramaderia extensiva, la transhumància i la infraestructura associada:

- 1• Eix d'augment de la competitivitat del sector agrícola i forestal: en aquest eix hi ha 5 objectius principals i es proposa que les noves mesures estiguin emmarcades en els següents:
 - Modernitzar el sector agrari a través de la incorporació de joves, promovent la incorporació de TIC.
 - Fomentar iniciatives que millorin el comportament mediambiental de les explotacions agràries prioritzant les inversions que es duguin a terme a les explotacions i millorant la sostenibilitat dels recs actuals.
 - Promoure la diferenciació dels productes agraris via qualitat recolzant la participació dels agricultors en programes de qualitat i fomentant la promoció dels productes agroalimentaris amb distintiu de qualitat.
- 2• Eix de millora del medi ambient i de l'entorn rural. En aquest eix hi ha tres objectius principals, i es considera que els tres són susceptibles d'incloure noves mesures específiques:
 - Protegir els paisatges rurals mantenint l'activitat agrària en zones amb dificultats especials, conservant construccions i elements tradicionals i promovent actuacions que ajudin a reduir l'erosió.
 - Impulsar activitats agràries amb un elevat grau de sostenibilitat establint actuacions agroambientals, promovent l'agricultura i la ramaderia ecològiques i establint sistemes de gestió agrícoles específics en zones amb un elevat valor natural.
 - Protegir una gestió sostenible dels boscos establint les actuacions de prevenció d'incendis forestals, les infraestructures necessàries per la seva extinció i promovent pràctiques per al manteniment i foment de la biodiversitat.
- 3• Eix de la qualitat de vida a les zones rurals i de la diversificació de l'economia rural. En aquest eix hi ha tres objectius principals i es considera que només un és sensible de rebre noves mesures específiques:
 - Impulsar l'establiment de noves activitats en el món rural fomentant la implantació d'un teixit de microempreses a les zones rurals i dotant-les de les infraestructures necessàries per al seu establiment.
- 4• Eix d'aplicació de la metodologia LEADER. El grup enten que aquest eix pot ser clau per al foment de la ramaderia extensiva i la transhumància, ja que és l'eix encarregat de:
 - Impulsar la cooperació entre les diferents activitats i actors del món rural definint territoris rurals amb suficient capacitat per al desenvolupament d'estratègies d'àmbit local, reforçant les activitats de dinamització dels GAL i establint una xarxa de cooperació entre tots els agents diversificats a través dels Grups d'acció Local

Professionals: pastors

En aquest bloc es defineixen els principals dèficits destacats en relació als professionals que realitzen la transhumància. Abans, però, cal acotar i definir determinats conceptes:

Pastors i ramaders. El pastor és el professional que desenvolupa la seva activitat guardant el ramat, normalment de forma assalariada. El ramader és l'empresari, el titular de l'explotació ramadera en aquest cas, que pot –o no– desenvolupar tasques de pastor.

Transhumància i moviments locals de bestiar. Aquests últims fa referència a aquell trànsit ramader dintre d'una zona més acotada, normalment local, comarcal o intercomarcal, mentre que la transhumància fa referència al trànsit ramader per els grans eixos muntanya-plana.

Pel que fa als principals dèficits relacionats amb la professió de pastor, s'enumeren aquells que es consideren principals:

- **Registre i presència a l'estadística oficial** de les persones que desenvolupen aquesta activitat professional. No sabem quants pastors treballen actualment a Catalunya i no existeix una estadística actualitzada.
- + Es proposa incloure els pastors professionals que dediquen a aquesta activitat més del 50% de la seva jornada, a l'estadística oficial de la Generalitat de Catalunya (Cens agrari, enquesta d'explotacions agràries i/o en altres d'actualització anual). D'altra banda, la Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum, aglutina la inscripció de gairebé el 90 % de les associacions d'Oví i Cabrum, i disposa d'un cens consultable de manera que podria centralitzar les actualitzacions més periòdiques, a través de la xarxa ja present d'associacions.
- **Relleu generacional.** La professió de pastor és poc atractiva, degut principalment a **les condicions laborals** (duresa física de l'activitat, manca d'horaris tancats, dificultats per a fer vacances o per disposar de dies lliures).
- + Es proposa crear un servei/ associació de professionals "de confiança", (amb ànim mercantil o solidari) on s'ofereixin substitucions o rotacions entre pastors quan es requereixin dies de festa. Aquest servei hauria de ser territorialment definit i estar inclòs en una entitat de pes i prestigi dintre del sector. Això podria neutralitzar la duresa de les condicions laborals i la manca de conciliació entre la vida laboral, familiar i personal que suposa aquesta activitat per als joves que potencialment podrien incorporar-s'hi. De la mateixa manera, cal donar protagonisme a la creació de xarxes d'assessorament i suport per a professionalitzar i prestigiar l'activitat.
- **Representativitat** de l'activitat professional. L'associació preponderant a Catalunya agrupa principalment ramaders i productors (Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum).
- + Es proposa incloure, ja sigui a la Federació o a altres entitats, les condicions i reclamacions específiques de l'activitat professional del pastor. Cal tenir en compte els aspectes conjunturals que incideixen en la baixa rendibilitat de moltes explotacions ramaderes, i per tant també dels professionals que desenvolupen la seva tasca en aquest sector. L'associacionisme dels productors tant per a la producció, l'especejament i la comercialització pot suposar un molt bon suport associatiu (per exemple: agrupació de 20-25 professionals del Lluçanès, cercle tancat).
- Manca de **formació** específica, generalitzada al llarg del territori o de forma estratègica, per a professionalitzar l'activitat, aprofitar els coneixements d'aquells amb més experiència i promoure el relleu.
- + Es proposa donar suport i generalitzar les escoles de pastors, implementant iniciatives similars a altres territoris, assumint sempre la singularitat territorial de cadascun d'ells. El model del projecte "Grípià" d'escola de pastors és exemplificador en aquest sentit.
- Incidència de la **Política Agrària Comunitària**. Problemàtica associada al sector, producció, preus i marges comercials.
- + Es considera que calen incentius a la incorporació de joves en aquest sector i a aquesta activitat professional per promoure el relleu generacional, així com incentius generals a la professió i a l'activitat econòmica (incentius directes, en les quotes de cotització a la seguretat social, mesures fiscals...). Al parer del grup també calen estratègies integrals que englobin l'activitat en el desenvolupament rural de cada zona (diversificació, medi ambient, cultura, turisme).
- **Traspàs:** El valor emocional i identitari del patrimoni que suposa una explotació ramadera per a la persona, fa difícil el traspàs de l'explotació i/o l'activitat a una persona que no sigui de la seva família. Això dificulta greument el relleu generacional i la incorporació de nous actius al sector.
- + Es proposa dissenyar estratègies que creïn nexes sòlids de confiança entre el titulars de l'explotació / propietari i el possible destinatari de la transmissió de l'activitat. També es considera que cal un decàleg de possibles formes jurídiques de relació (cessió, arrendament, bancs de terres, contracte de col·laboració intergeneracional, forma utilitzada pel Regne Unit), per a optar per una o una altra en funció de les necessitats (no hi ha una solució única). Finalment, l'establiment i la implementació d'iniciatives formatives que contemplin aquestes variables es creu que pot ajudar a promoure el relleu.
- **Planejament urbanístic i territorial:** sovint determina i dificulta la creació o ampliació de l'explotació (noves granges o altres infraestructures, escorxadors...), a banda del factor econòmic (costos massa elevats, baixa rendibilitat...).
- + Es consideren necessaris plantejaments oberts que promoguin i donin suport a la continuïtat de l'activitat ramadera, des d'un punt de vista urbanístic i territorial.
- El **concepte de "pastor"** com a percepció social sinònim de passat i arcaic.
- + Calen estratègies transversals, sensibilitzadores, que valorin allò "rural" i dignifiquin la professió del pastor i el ramader.

Pastures

Les principals problemàtiques en aquest àmbit passen per:

- ◆ **La manca de gestió integral de les zones de pastura.** Tant la quantitat com l'accessibilitat de zones de pastura presenta dèficits pel que fa a les formes contractuals d'accés, d'ús i de cost (per exemple: la fragmentació de les propietats per a la pastura d'hivern de la plana).
- ◆ Es proposa:
 - Fomentar la pastura del sotabosc com a estratègia de prevenció d'incendis forestals, i continuar promovent mesures que incentivin el paper de la ramaderia extensiva en aquest sentit (ex: tallafocs, franges perimetrals de prevenció d'incendis...). Es considera que seria un incentiu econòmic per al sector i suposaria un estalvi per a l'administració.
 - Fomentar les mesures que incentivin també la pastura en terrenys de guaret.
 - Fomentar les mesures que incentivin la pastura en les zones on la propietat està massa fragmentada com perquè el ramat pugui pasturar de forma viable.
 - Crear un banc de terres de pastures disponibles per a que es tingui coneixement de les zones disponibles per dur a terme aquesta activitat.
 - Ajustar la càrrega ramadera (ex: anualitats).
 - Sensibilitzar i implementar mesures dirigides a fomentar el valor que té la gestió agrícola, ramadera i forestal en el manteniment del paisatge.
- ◆ **Les grans infraestructures** (Canals de reg, carreteres...) poden limitar les zones de pastura dels ramats. A més, la generalització del monocultiu dificulta la pastura.
- ◆ Davant la planificació tant d'infraestructures com de cultius es proposa que es prengui en consideració, i si s'escau es prioritzi l'activitat ramadera transhumant o no i la xarxa de camins associada.

Seguretat

- ◆ S'identifica el principal dèficit en la **inexistència de mecanismes sancionadors a activitats que puguin malmetre un camí** quan no està catalogat. Per poder actuar amb mecanismes sancionadors de qualsevol tipus (que ja existeixen) cal saber amb exactitud el recorregut dels camins ramaders, i vincular-hi aleshores si cal el mecanisme sancionador.
- ◆ Es proposa garantir els mecanismes sancionadors a través de l'elaboració d'un protocol i metodologia d'actuació, en els casos on els camins ja estan catalogats i sobretot en aquells que no ho estan.

Fotografia: Mercè Puigpelat

Fotografia: Mercè Puigpelat

3.4 Patrimoni natural i paisatgístic

introducció

El pasturatge de petits remugants (ovelles i cabres) ha estat un dels elements que ha tingut major incidència sobre els nostres ecosistemes, arribant a conformar a escala de paisatge un mosaic agro-forestal que és un dels seus principals trets distintius.

Actualment, en un context de canvi global (pèrdua d'importància del sector primari, canvis d'usos del sòl, etc) la cabana ramadera i, especialment, el nombre d'explotacions ha disminuït força arreu de tot el territori. També ha variat força la gestió de les explotacions que resten, tendint cap una intensificació total o parcial del sistema productiu. Diferents motius han impulsat aquest procés: des d'un punt de vista tècnic, la possibilitat d'optimitzar l'alimentació i la necessitat de millorar els rendiments productius dels ramats, mentre que des d'un punt de vista social, la necessitat dels pastors de poder fer uns horaris més dignes, i poder conciliar vida laboral i oci. Això fa que cada cop hi hagi menys pastors, i també ocorre que els que queden sovint ho siguin a temps parcial.

Però tot i això, encara hi ha un lligam entre moltes de les explotacions que romanen actives en l'actualitat i el medi: en zones d'alta muntanya, amb l'aprofitament a dent de pastures i prats de dall, mentre que a la resta del territori català, amb el pasturatge de cultius, guarets, rostolls o erms, i, en menor mesura, de matollars i boscos. I aquí es on entra en joc el paper del pasturatge en relació a la prevenció d'incendis, a la conservació dels nostres hàbitats, o al manteniment dels camins ramaders, que és el que podem convenir en anomenar externalitats o serveis ambientals que presta el pasturatge. Els reptes actuals per part de l'administració, gestors del territori i recercadors rau en reconèixer i valorar aquestes funcions abans no sigui massa tard.

I no cal oblidar que la importància de la ramaderia extensiva va més lluny de les funcions productives i d'aquestes externalitats mencionades, ja que hi ha pobles que es mantenen vius gràcies a les explotacions ramaderes. O perquè alguns dels plaers dels que podem gaudir, com ara per exemple collir carreretes o moixernons a les pastures de muntanya, o bé observar la jonça ben florida en una clariana de bosc, també desapareixeran si no mantenim la vinculació entre territori i ramats.

**Marc Taull, Investigador del Grup Sistemes Silvopastorals.
Centre Tecnològic Forestal de Catalunya.**

Al' hora de parlar de camins ramaders i de transhumància hem de tenir en compte més coses que el simple camí dibuixat en un plànol i el bestiar que hi transita. L'existència dels camins ramaders des de fa segles ha proporcionat un valor natural i ecològic al nostre territori. La xarxa de camins i els ramats potencien la biodiversitat per allà on passen, són una xarxa d'infraestructures preparada per als ramats però que també implica una ordenació i gestió del territori i de l'aigua, i per tant ajuden a preservar el mosaic de paisatge mediterrani. A més, la pastura dels ramats tant a la plana com a la muntanya, esdevé una eina de gestió forestal per la seva activitat en la disminució de la càrrega de combustible del sotabosc i per tant en la gestió del risc dels incendis forestals, sobretot a la plana.

En el Grup de Treball es varen tractar en detall aquests temes més relacionats amb la gestió mediambiental i es varen extreure les següents conclusions i propostes:

Pastura (ramaderia extensiva)

- S'identifiquen els reptes i dèficits següents referents a les pastures i a la disminució de la ramaderia extensiva:
 - Increment de la biomassa: la pastura de sotabosc ha anat a la baixa i la gestió per part de l'administració en el sector forestal té fortes mancances. Aquest fet fa que la biomassa augmenti, dificultant l'accés al bosc i augmentant considerablement el risc d'incendi i de la propagació dels grans incendis forestals (GIF).
 - Reducció del paper de tallafocs per l'emboscament dels camins ramaders i major vulnerabilitat del territori als incendis forestals.
 - Pèrdua de pastures d'hivern i també en zones intermèdies: els processos urbanístics i l'ocupació de zones per altres usos agraris fa que les zones de pastura de les planes catalanes disminueixin.
 - Manca de cartografia qualitativa referent a la localització de les pastures més productives: cal situar territorialment on hi ha les pastures més productives i riques nutritivament per al bestiar i d'aquesta manera fomentar la seva prioritització davant la possible competència amb altres usos.
- ✚ Es plantegen les següents propostes per minimitzar els dèficits identificats:
 - Recuperació de la pastura com a eina de gestió forestal: donat l'elevat cost que suposa la "neteja" dels boscos per disminuir-ne la biomassa i en conseqüència l'augment del risc d'incendi, es proposa utilitzar els ramats per realitzar-la. D'aquesta manera es disminueix considerablement el cost de la gestió forestal i es reintrodueix una eina de gestió que s'ha anat perdent amb el temps.
 - Fomentar la gestió forestal sostenible i l'aplicació de la planificació dels instruments d'ordenació forestal presents al Programa de Desenvolupament Rural: a les pastures intermèdies abandonades (Prepirineu i als altres territoris) han evolucionat matolls i altres espècies vegetals molt nutritives per al bestiar i que suposen un risc elevat d'incendi, i en aquest sentit es proposa fomentar l'habilitació d'aquestes zones per pastures.

Biodiversitat

- Pel que fa a l'impacte biològic en el territori el Grup de Treball planteja diversos impactes identificant les següents problemàtiques:
 - El deteriorament dels camins ramaders dificulta el trànsit de fauna salvatge (corredors de fauna i connectivitat ecològica): els camins ramaders, degut al seu ús de trànsit de bestiar que comunica la plana amb la muntanya, han esdevingut corredors ecològics molt importants per al manteniment de la biodiversitat i la supervivència de moltes espècies. L'abandonament d'aquests corredors perjudica seriosament l'hàbitat de certes espècies de flora i fauna.
 - Certes espècies vegetals utilitzen el transport mecànic de les seves llavors i pol·len a través del ramat per reproduir-se: l'abandonament dels camins i la constant disminució de l'ús ramader dels camins ramaders tenen un impacte negatiu per a aquestes espècies.
 - El deteriorament dels camins i la manca de trànsit ramader limita l'activitat i la diversitat biològica dels marges dels camins considerats ecològicament com a punts amb una alta biodiversitat ("hot-spots" dels ecosistemes mediterranis/agrosistemes).
 - Risc pel refugi d'invertebrats i petits vertebrats, com a zona clau de la xarxa tròfica (refugi i hàbitat organismes petits, font d'aliments per a aus i mamífers).
 - Les xarxes viàries i ferroviàries ocupen o tallen constantment amb el traçat dels camins ramaders, que els inhabilita com a corredors de fauna: el fet que no existeixi una xarxa de camins ramaders classificada oficialment provoca que altres infraestructures no respectin el pas pel traçat dels camins ramaders i en conseqüència tallin o limitin els corredors ecològics que suposen.

- + Amb l'objectiu d'intentar disminuir la problemàtica identificada i al mateix temps potenciar la xarxa de camins ramaders des d'un punt de vista mediambiental fan les següents propostes:
 - Protecció i potenciació dels camins ramaders com a corredors de fauna i connectors ecològics en el marc del planejament territorial.
 - Introducció de les funcions ambientals i ecosistèmiques dels marges dels camins ramaders en les mesures integrals de planejament territorial i desenvolupament estratègic i ambiental.
 - Millorar la connectivitat entre xarxes viàries i camins ramaders: cal analitzar els conflictes entre xarxes viàries i camins ramaders i trobar una solució per a que aquests puguin complir amb la funció de corredors de fauna i connectors ecològics.

Ordenació i gestió del territori

Al grup de treball també es va reflexionar com les activitats d'ordenació territorial poden arribar a tenir un impacte ambiental relacionat amb la realitat dels camins ramaders i els seus voltants.

- Es van identificar els següents reptes i dèficits:
 - L'ordenació del territori actual facilita la dinàmica d'increment de la superfície forestal: si el bosc creix sense tenir una gestió adequada pot arribar a menjar-se part de la xarxa de camins ramaders.
 - Homogeneïtzació del paisatge: els camins són elements facilitadors d'un mosaic paisatgístic, de diferents usos. La pèrdua de la realitat viva dels camins ramaders trenca aquest mosaic típic de les zones mediterrànies.
 - La desaparició de la xarxa de camins ramaders impedeix el manteniment d'una xarxa de comunicació entre camps de cultiu (els camins ramaders són béns de domini públic no urbanitzables en zones amb elevada pressió urbanística, infraestructures de transport). Les principals funcions ambientals multipliquen el seu valor en aquells trams de camins de les zones de la baixa muntanya, o les planes...
 - Degut al llarg temps que els camins ramaders han estat en desús, propietaris privats n'han envaït parcialment la superfície per fer-ne ús propi. Evitar les controvèrsies en aquest tipus de situació porta a que molts ajuntaments deixin en un segon pla el reconeixement, la recuperació i la demanda de classificació dels camins ramaders.
- + Per tal de minvar l'impacte de les situacions descrites en el punt anterior el Grup de Treball proposa:
 - Considerar les funcions ambientals dels camins ramaders en el marc del planejament territorial i del desenvolupament rural.
 - Buscar sinèrgies al món local: sensibilitzar als ajuntaments del valor dels camins ramaders i formar-los per poder realitzar un aprofitament diversificat a la xarxa de camins ramaders el traçat de la qual passi pel seu municipi. En aquest sentit, els Consells Comarcals o les mancomunitat de municipis serien l'escenari ideal degut a l'escala de la que parlem.
 - Potenciar el valor patrimonial dels camins ramaders: que estiguin contemplats al Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) com a xarxa pública, i per tant, com a sòl no urbanitzable i protegit.

Aigua i sòl

La manca de gestió de la xarxa de camins ramaders i per tant el seu constant deteriorament té uns efectes en el funcionament dels moviments hidrològics al sòl i al subsòl i per tant, al territori.

- El Grup de Treball va detectar la següent problemàtica:
 - Pèrdua de capacitat d'actuació dels camins ramaders per prevenir els efectes adversos de les inundacions: els camins són elements de gestió i distribució de l'aigua com moltes altres xarxes d'infraestructures sobre el territori. La xarxa de camins ramaders serveix puntualment com a amortiguador i redistribuïdor de l'aigua en cas d'inundacions i riudes.
 - L'abandonament dels camins ramaders incideix en la manca d'identificació i manteniment de la xarxa de basses, fonts, etc... que afavoreixen la biodiversitat de flora i fauna.
 - El poc trànsit ramader suposa una menor aportació de matèria orgànica al sòl i, per tant, afecta directament al cicle de nutrients.
- + Per millorar l'estat de la xarxa de camins ramaders i intentar reduir al màxim les problemàtiques detectades es proposa:
 - Tenir en compte la xarxa de camins ramaders en la planificació de la gestió de l'aigua a totes les escales de planificació, des de la municipal fins a la territorial.
 - Identificar, reivindicar i protegir tota la infraestructura pecuària que engloba i articula el camí ramader.
 - Rehabilitar tota la infraestructura d'aigua malmesa per afavorir la recuperació de la transhumància. Fer constar tota la infraestructura relacionada amb l'aigua de la xarxa de camins ramaders a la cartografia oficial de les classificacions dels camins ramaders.

El ramat de Lloveto de Cardet a Canxinxes, Alfarràs (primavera de 2007)

Autors: E. Nadal; J.R. Iglesias; F. Estrada. *

3.5 Patrimoni cultural

introducció

Els camins ramaders són part del sistema d'aprofitament del territori de la ramaderia transhumant, que configura un patrimoni cultural i històric de gran valor. Junt amb la xarxa de camins, integren aquest sistema les infraestructures associades (pletes, basses, abeuradors, cabanes, triadors, etc.), els tipus de pastures diferents que els animals aprofiten al llarg del cicle anual, i l'utilatge necessari per a la pràctica de la ramaderia. El sistema també inclou elements immaterials imprescindibles per al seu funcionament: un conjunt de coneixements sobre els animals, l'entorn i el territori on desenvolupen la seva activitat els ramaders, i unes formes específiques d'organitzar el treball, l'accés als recursos i l'aprofitament de la producció. La ramaderia transhumant s'ha anat adaptant als canvis generals de l'economia i la societat al llarg de la història. El seu coneixement, la seva preservació i la seva difusió són bàsics per comprendre i valorar la realitat socioeconòmica i cultural passada i actual d'una part important del nostre país.

Ferran Estrada, Juan Ramon Iglesias i Elisabet Nadal

3.5.1 Principals dèficits i propostes

Associat a la xarxa de camins, a l'activitat pastoril i als ramats existeix un patrimoni cultural i social d'incalculable valor. Des de les infraestructures associades (pletes, abeuradors...), a eines i estris, al cicle anual dels pastors, a punts geogràfics significatius fins a elements etnològics de la cultura pastoril i de coneixement del medi i els animals. Tot plegat constitueix un coneixement que forma part de la història del país, que és imprescindible de preservar.

Al mateix temps, lligat al patrimoni cultural dels camins ramaders, hi ha una vessant educativa i de sensibilització que cal mantenir i fomentar per tal de mantenir viu el patrimoni cultural vinculat a la transhumància i a la ramaderia.

Des d'aquest punt de vista, es detecten els següents reptes:

- Manca d'identificació, recuperació, restauració i valoració de la infraestructura associada als camins ramaders.
- Manca d'identificació, recuperació, restauració i valoració de les eines i estris associats a la transhumància i la cultura pastoril.
- Pèrdua d'una cultura i coneixements de gestió forestal tradicional al bosc mediterrani.
- Pèrdua d'una cultura i coneixements de gestió dels animals i dels recursos que se n'obté.
- Manca de recerca i innovació al voltant de la transhumància i la xarxa de camins ramaders.
- Gran desconeixement del patrimoni arqueològic i etnogràfic lligat a la transhumància i els camins ramaders.
- Manca de processos de sensibilització i difusió pública de la transhumància i més concretament, de la vessant cultural

+ Les actuacions que es presenten a continuació es proposen com a possibles solucions per disminuir les mancances detectades:

- Potenciar la transmissió d'aquests coneixements al context educatiu actual: es proposa que s'incorporin els coneixements al voltant de la ramaderia extensiva i la transhumància en els currículums formatius de l'educació especialitzada, com per exemple a les Escoles de Capacitació Agrària, i també als currículums formatius de l'educació formal primària i/o secundària (per exemple, en els àmbits de les ciències naturals, les ciències socials, la història, en crèdits de síntesi o treballs de recerca).
- Estratègies de sensibilització, recuperació i difusió: es planteja l'organització d'activitats que donin a conèixer el món transhumant i ramader a la societat en general, especialment la que viu en les zones urbanes catalanes.
- Unificar recerca i innovació: promoure els coneixements i la seva divulgació en els centres d'estudis, centres d'interpretació, museus.
- Dissenyar un pla estratègic de turisme cultural i paisatgístic en aquelles zones rurals per on transcorren les principals carrerades, coordinant rutes amb centres d'interpretació, i incloure-ho en els plans de dinamització turístics rurals.
- Oferir mòduls pedagògics i de lleure als centres d'oci, centres de natura i esplais.
- Potenciar i fer divulgació del Museu del Pastor de Llessúf o d'altres iniciatives similars.

3.6 Nous Usos

introducció

La llei estatal de vies pecuàries de 1995 és el marc que, més enllà de l'ús ramader el qual defineix com a característic i prioritari, obre la possibilitat als nous usos; segons l'article 17: activitats (no motoritzades) esportives, turístiques i de lleure.

Per això les carrerades són un patrimoni del qual podem ser tant cuidadors com usuaris, i gaudir-ne els ciutadans de cadascun dels municipis de Catalunya o aquells que ens visiten. Les vies pecuàries són un element valuós en l'ordenació i gestió del territori i del sòl. En primer lloc perquè connecten i articulen, a través d'un domini públic, els diversos espais més o menys monòtons o en mosaic dels nostres termes municipals. Però, a diferència d'altres dominis públics exclusivistes -com per exemple ho són les altres vies de comunicació-, les vies pecuàries permeten els usos col·lectius i les activitats d'una manera polivalent i multifuncional, és a dir, permeten d'una manera simultània i no exclusiva els usos ramaders, agrícoles, mediambientals, recreatius i culturals.

La llei estatal es refereix també a la seva conservació i millora. Ara bé, volem remarcar que és el conjunt de la societat qui és responsable de la seva preservació, valoració i gaudi. A diferència dels decrets d'alguna administració autonòmica que limiten aquesta participació i responsabilitat a les administracions i a les organitzacions ramaderes, nosaltres, atenent a les limitacions i dificultats per les que passen aquestes organitzacions i atenent a l'interès general d'aquest patrimoni, reclamem que hi puguin participar qualsevol tipus d'entitat sociocultural constituïda a nivell nacional o a nivell local (entitats excursionistes, ambientalistes, museus, centres d'estudis, esplais o grups de lleure, etc.).

També cal facilitar el desenvolupament del senderisme o d'itineraris culturals per aquestes vies, tant la seva senyalització i difusió com la seva pràctica. I en aquest sentit no veiem necessari limitar aquestes pràctiques, com s'ha fet en alguns decrets reguladors de la llei aprovats en d'altres autonomies, només a un ús individual, sinó que, al contrari, en comptes de limitar-ho i dificultar-ho, cal fomentar la pràctica per part d'entitats i grups organitzats que, al cap i a la fi, són els més fàcils d'identificar i de controlar.

Així mateix, en el si de les ciutats i en el seu entorn periurbà, és important el caràcter de domini públic i de sòl no urbanitzable de les vies pecuàries, en tant que possibiliten, juntament amb els parcs urbans i els espais verds, crear un sistema general d'espais lliures lligats als usos recreatius, esportius, culturals i mediambientals. De forma que poden esdevenir, per a les ciutats, viles i pobles, el camí d'accés -en sentit ampli- de la població al camp, entès aquest no només com a espai físic, sinó com a matriu de paisatges, activitats i usos que conformen el marc territorial de veïnatge dels ciutadans amb el seu terme municipal. En aquest sentit per exemple, els anomenats "itineraris del colesterol" que la ciutadania urbana o la rural "urbanitzada" va creant i adoptant com una pràctica de salut en front del sedentarisme, tindrien una àmplia xarxa per créixer (defugint els "perillosos" marges de les carreteres sense vorals) mitjançant les vies pecuàries annexes als nuclis urbans.

Com s'ha anat comentant des del principi de l'informe, el sector ramader català, i en especial l'estretament vinculat a la transhumància, ha patit un fort retrocés. Degut a això, l'ús tradicional de la xarxa de camins ramaders ha disminuït molt, en especial en els darrers 25 anys, i per tant, el nombre de ramats i de pastors que hi transita és gairebé inexistent. Per mantenir el patrimoni natural, social, cultural i territorial que suposa la xarxa de camins ramaders a Catalunya cal fomentar altres usos compatibles amb la ramaderia que permetin que aquesta infraestructura segueixi viva al mateix temps que doni a conèixer la importància de la transhumància i de la ramaderia en la història i la configuració territorial del país. Evidentment, a l'hora de proposar usos alternatius per aquests camins, cal tenir en compte que sempre ha d'estar garantit de manera prioritària el dret de pas per al ramat i que per tant, no s'ha de perdre l'essència de l'origen del camí, que és ser utilitzat per al moviment de bestiar.

3.6.1 Principals dèficits i propostes

A continuació es presenten les propostes referents als possibles usos alternatius de la xarxa de camins ramaders i la seva infraestructura associada.

Turisme i infraestructures associades

Un dels principals usos que la xarxa pot acollir, compatible amb l'ús principal d'aquesta, són activitats turístiques i d'oci.

- Pel que fa a l'aprofitament dels camins per a aquests usos, la xarxa actual de camins ramaders presenta una sèrie de dèficits:
 - Senyalització i fites dels camins al terreny i cartogràficament: per tal de poder donar un ús de lleure o turístic a la xarxa de camins ramaders, aquests han d'estar degudament senyalitzats. Es considera que algun tipus de senyalització hauria d'estar present al territori encara que el camí no estigui classificat oficialment.
 - Manca una estratègia turística integral: si es vol donar un ús turístic a la xarxa de camins ramaders cal tenir una estratègia de difusió conjunta, si més no a nivell comarcal o de vegueria, i que tingui en compte activitats recreatives, esportives i culturals associades al turisme rural que suposin un valor afegit.
 - Manca d'educació i sensibilització vers el respecte a la naturalesa i el patrimoni rural.
 - Manca de coneixement de la professió de pastor i del maneig animal: cal fer una difusió massiva del que és i el que significa, i sobretot, el que ha significat per la societat ser pastor i fer transhumància.

- ✚ Per combatre els dèficits presentats es van proposar les següents accions:
 - Avaluació de costos de la senyalització al terreny i estratègia de difusió de la senyalització cartogràfica (ex: al mapa turístic de Catalunya).
 - Dinamització de l'administració / associacions de turisme rural vers estratègies turístiques innovadores. Campanyes de sensibilització realistes i respectuoses (públic general, zones urbanes, comunitat educativa...).
 - Oferta com a conjunt integrat a altres rutes existents (senderisme, BTT, cavall...). Donar a conèixer els camins ramaders de la zona als allotjaments de turisme rural per a que en facin difusió.
 - Enfocar l'ús turístic de la xarxa de camins ramaders com a turisme cultural.

Revaloració de productes: elaboració i comercialització de productes alimentaris i artesanals de qualitat

Lligat al món transhumant sempre hi ha hagut una producció alimentaria artesanal de qualitat que es pot entendre com una activitat productiva associada a la xarxa de camins ramaders. La producció de carn, llet, formatge i altres derivats lactis amb una mètode tradicional pot ser un bon atractiu per compradors interessats en productes locals.

- La situació actual presenta certes mancances:
 - El preu que arriba al productor per la seva feina és actualment molt baix i en molts casos no arriba a cobrir costos.
 - Existeix una manca de valoració de la producció lligada a la ramaderia extensiva.
 - Manca de promoció i d'estratègies de difusió de l'elaboració de productes locals associats a la transhumància i la ramaderia extensiva.
 - Cal una mínima xarxa d'associacions que vetlli pel bon funcionament, la gestió i la difusió dels productes alimentaris locals lligats a aquest sector.
 - Manca d'escorxadors municipals: a Catalunya s'està limitant molt les zones habilitades per procedir a la matança d'animals per la poca presència d'escorxadors d'àmbit local.

- ✚ Per tal de millorar les mancances de l'estat actual resumides anteriorment, el Grup de Treball proposa:
 - Potenciar les estratègies de producció, certificació i comercialització:
 - 1) Estratègia comercial i orientació al mercat (producció, elaboració, comercialització, restauració, cuina...),
 - 2) Marques de qualitat que aglutinin producció i
 - 3) per això és necessari un nivell bàsic d'associacionisme .
 - Plantejar la possibilitat de crear un segell que identifiqui i doni valor a la transhumància. (Per exemple: *Ramaderia extensiva: fes paisatge!*).
 - Proposar la creació d'un distintiu a Catalunya a través d'una IGP- indicació geogràfica protegida o altres.

- Coordinar-ho amb algunes marques facultatives que promocionin diferents consorcis o consells comarcals. Per exemple el formatge del Montsec (Clua. Noguera) o Or blanc (Corroncui, Port de Perves).
- Millorar la cadena de distribució, des del productor al taulell comercial.
- Fomentar la promoció a través de diverses vies, com per exemple les fires d'aquests productes elaborats.
- Promoure accions de difusió i pedagògiques sobre la transhumància i les activitats ramaderes.

Revaloració de productes: elaboració i comercialització de productes artesanals no alimentaris, l'exemple de la llana.

De la mateixa manera que existeixen una sèrie de productes alimentaris lligats a la ramaderia extensiva i la transhumància, també existeix una xarxa de productes artesanals no alimentaris que hi tenen una vinculació directa. La llana n'és un molt bon exemple.

- Des del grup de treball es detecten els següents dèficits en aquest àmbit:
 - Manca de valoració de la producció vinculada a la ramaderia extensiva i la transhumància.
 - El preu final que rep el productor per la seva feina és molt baix.
 - Cal introduir al mercat possibles usos alternatius dels productes elaborats a partir dels recursos no alimentaris (per exemple: aïllant en la construcció de la llana).
 - Com en el cas dels productes alimentaris, cal una mínima base associativa que permeti l'elaboració d'una estratègia comuna per la promoció i venda d'aquests productes.
 - Manca d'estratègies de difusió dels productes secundaris.

- + Les propostes consensuades per contrarestar aquests dèficits són:
 - Potenciar les estratègies de producció, certificació i comercialització. Impulsar estratègies comercials i d'orientació al mercat. Dissenyar marques de qualitat que aglutinin producció i també complementàries.
 - Fomentar estratègies conjuntes entre el sector privat (empreses/activitats transformadores) i per als nous usos potencials de la xarxa de camins ramaders i la transhumància (*per exemple: Obrador Xisqueta*).

Venda directa

La comercialització dels productes descrits anteriorment, ja siguin alimentaris o no, és un tema important a tractar, sobretot per les dificultats que els productors es troben en el dia a dia. La venda directa dels productes vinculats al territori és una forma positiva i divulgativa d'atreure compradors, que a més del producte, s'interessin per la seva elaboració, l'activitat i l'entorn que hi ha al darrera.

- Els dèficits detectats en aquest aspecte són els següents:
 - Cal un reconeixement formal de qui realitza venda directa, o circuit curt de comercialització.
 - Cal un marc normatiu que ho reguli.
 - Com en els dos casos anteriors, cal una base mínima associativa que permeti crear una estratègia comuna.

- + Les propostes consensuades són les següents:
 - Possibilitat de crear un pictograma (circuit curt i venda directa)
 - Incorporar la venda de productes relacionats amb la ramaderia extensiva i els camins ramaders a rutes i guies turístiques, amb informació sobre on es realitza la venda directa i circuit curt i sobre els productes i productors.
 - Adequació de la normativa sanitària (Guies de pràctiques correctes d'higiene (GPCH) per la venda de productes alimentaris d'oví i cabrum).
 - Promoure escorxadors d'àmbit local i facilitar l'espejament per petits productors.
 - Sensibilització per donar un valor afegit de proximitat al producte comercialitzat en venda directa o circuit curt i que això beneficiï els productors.

Fotografia: Eduard Trepal

Fotografia: Banc d'imatges

4. QUADRE RESUM DE CONCLUSIONS

àmbit: MARC LEGAL

DÈFICIT

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Manca d'adequació del context legal estatal a la realitat catalana.

Possible oposició de les persones del territori (propietaris, empresaris...)

Manca d'autoritat amb responsabilitat explícita del manteniment d'un camí ramader.

Aproximació integral i transversal de la multifuncionalitat dels camins ramaders.

PROPOSTES

Qui, què com?

Iniciativa legislativa pròpia que desenvolupi l'aplicació de la *Llei estatal 3/1995*, de 23 de març de vies pecuàries, adaptant-la a la realitat i peculiaritat territorial i ramadera de Catalunya. (*Grups parlamentaris*)

Pla d'actuació transversal i interdepartamental. Desplegament d'un procés consultiu/participatiu amb els agents socials que defineixi les necessitats territorials. (*Departament de Medi Ambient i Habitatge - DMAH, Departament d'Interior, Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural - DAR, Departament de Política Territorial i Obres Públiques - DPTOP, Departament d'Economia i finances - DEF*)

Desenvolupament d'instruments i eines de recuperació àgils amb criteri d'urgència. (*DMAH*)

Fixar prioritats d'acció i de desplegament: (*DMAH*)

1_ Prioritat d'acció: implementar una prova pilot metodològica i tècnica, aprofitant sinèrgies entre les actuacions de l'Administració i les dels actors significatius.

2_ Prioritat de desplegament: Boscos públics. Implementar la prova pilot als boscos de titularitat pública per on transiten camins ramaders.

àmbit: CARTOGRAFIA, INVENTARIAT I PROCEDIMENT DE CLASSIFICACIÓ

DÈFICIT

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Atomització del procés de recuperació degut a la manca de prioritats polítiques.

Excessius tràmits burocràtics (en un àmbit amb uns requeriments urgents d'intervenció).

Manca d'aprofitament d'altres recursos administratius que podrien ser aprofitables per a optimitzar i complementar la recollida d'informació.

Manca de fluïdesa en la comunicació entre diferents administracions.

Manca de criteris estadístics i tècnics homogenis.

Manca de recursos humans i econòmics destinats per part de l'administració.

PROPOSTES

Qui, què com?

Realització d'un estudi de costos, que doni informació de quin seria el cost econòmic de classificar tots els camins ramaders (per unitats municipals) i quant temps es trigaria. (*DMAH*). Establir uns criteris de prioritització a l'hora de començar la classificació i la recuperació dels camins. (*DMAH, DAR, DPTOP*).

Fomentar la voluntat política per a establir a Catalunya una política de camins ramaders. (*Associacions, Agents Socials*). Es considera oportú proposar un protocol d'actuació entre els departaments implicats (*DAR, DPTOP, DMAH*).

Inventariar la xarxa de camins ramaders tot i la manca de classificació oficial.

Elaboració d'un procediment de desplegament i implementació de la recuperació de la xarxa de camins ramaders a Catalunya.

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Qui, què com?

Estadística

A l'estadística oficial no consten públicament els registres de les explotacions ramaderes que fan transhumància. Manca de procediment o protocol de recollida.

Incorporar a les fitxes internes de complimentació periòdica de trasllat d'animals o a altres protocols del Departament d'Agricultura, la sol·licitud d'informació en referència a la transhumància. *DAR*

Explotar les dades disponibles per a que puguin estar a la disposició del públic usuari. *IDESCAT*

Sanitat animal

Les mesures de sanejament són necessàries, però alhora els protocols de prevenció sanitària plantegen traves al trànsit ramader.

Agilitzar els tràmits administratius de trasllat..

Homogeneïtzar, en la mesura del possible, els protocols sanitaris entre les diferents zones i entre els límits administratius, de forma congruent amb el traçat històric que ressegueixen els ramats. *DAR*

Ajudes públiques

Manca de mesures específiques que fomentin la transhumància en l'actual marc normatiu del desenvolupament rural i de gestió del medi natural

Pasturatge sotabosc.

Fomentar el pasturatge de sotabosc i marges per a la prevenció d'incendis forestals.

Incorporar la pastura en el manteniment del desbrossat dels boscos al voltant de línies elèctriques i perímetres urbans.

Política agrària comunitària i programes de desenvolupament rural.

Incloure la transhumància, l'activitat ramadera conseqüent i les infraestructures associades en les mesures a desplegar en els futurs Programes de Desenvolupament Rural i els marcs normatius estatals relacionats amb la matèria.

A l'abril de 2010 es va aprovar una mesura per incloure ajudes a la ramaderia extensiva i la transhumància dins del programa de mesures de desenvolupament rural sostenible de la Llei de desenvolupament sostenible del medi rural.

1. Ordenar l'ús extensiu i sostenible dels recursos de pastura del territori, tenint en compte, a més dels aspectes econòmics i productius, el paper de la ramaderia extensiva per a la prevenció d'incendis forestals i per a la conservació de determinats hàbitats seminaturals.
2. Construir o condicionar infraestructures o elements necessaris per millorar la pràctica de la ramaderia extensiva i sostenible.
3. Construir o millorar infraestructures o elements necessaris per a facilitar la transhumància, inclosa la recuperació i rehabilitació de vies pecuàries.
4. Formació de pastors en maneig ramader extensiu i sostenible.

DAR, DMAH, Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino, Unió Europea.

Professionals: Pastors

Registre i presència a l'estadística oficial de les persones que desenvolupen aquesta activitat professional.

Incloure els pastors que dediquen a aquesta activitat més del 50% de la seva jornada, a l'estadística oficial de la Generalitat de Catalunya (Cens agrari, enquesta d'explotacions agràries i/o en altres d'actualització anual).

La Federació d'Entitats Catalanes de Ramaders d'Oví i Cabrum podria centralitzar les actualitzacions més periòdiques, a través de la xarxa present d'associacions.

DÈFICIT

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Relleu generacional. Poc atractiu de la professió:
Les condicions laborals (duresa física de l'activitat, manca d'horaris tancats, dificultat per fer vacances o disposar de dies lliures).

Representativitat de l'activitat professional.

Manca de formació específica generalitzada al llarg del territori o de forma estratègica per a professionalitzar l'activitat, aprofitar els coneixements d'aquells amb més experiència, i promoure el relleu.

Problemàtica associada al sector. Incidència de la Política Agrària Comunitària. Preus. Producció. Marges comercials.

El valor emocional i identitari del patrimoni que suposa una explotació ramadera dificulta greument el relleu generacional i la incorporació de nous actius al sector.

El planejament urbanístic i territorial sovint determina i dificulta la creació o ampliació de l'explotació (noves granges o altres infraestructures, escorxadors...), a banda del factor econòmic (costos massa elevats).

El concepte de "pastor" com a poc atractiu, sinònim en la percepció social B55de passat i arcaic.

Pastures:

Manca de gestió integral de les zones de pastura. Tant la quantitat com l'accessibilitat a les zones de pastura presenta dèficits en quan a les formes contractuals d'accés, d'ús i de cost.

Les grans infraestructures (canals de reg...) poden limitar les zones de pastura dels ramats. A més, promoure el monocultiu dificulta les pastures del ramat.

Seguretat:

Inexistència de mecanismes sancionadors quan un camí no està catalogat. Per poder actuar amb mecanismes sancionadors. Cal saber amb exactitud el recorregut dels camins ramaders.

PROPOSTES

Qui, què com?

Creació d'un servei / associació de professionals "de confiança", (amb ànim mercantil o solidari) on s'oferís substitucions o rotacions entre altres pastors quan es requereixin dies de festa.

Incloure, ja sigui a la Federació o a altres entitats, les condicions i reclamacions específiques de l'activitat professional del pastor.

Donar més suport i generalitzar les escoles de pastors, implementant iniciatives similars a altres territoris, assumint sempre la singularitat territorial. El model del projecte "Grípia" d'escola de pastors és exemplificador en aquest sentit.

Incentius a la incorporació de joves en aquest sector i aquesta activitat professional i incentius generals a la professió i a l'activitat econòmica (incentius directes, en les quotes de cotització a la seguretat social, mesures fiscals...). Calen estratègies integrals que englobin l'activitat en el desenvolupament rural de cada zona (diversificació, medi ambient, cultura, turisme). L'associacionisme de productors per a la producció, l'especejament i la comercialització pot suposar un molt bon suport associatiu.

Desenvolupament d'estratègies que creïn nexes sòlids de confiança entre els titulars de l'explotació/propietaris i el possible destinatari de la transmissió de l'activitat. Cal un decàleg de possibles formes jurídiques de relació (cessió, arrendament, bancs de terres, contracte de col·laboració intergeneracional...), per a optar per una o una altra en funció de les necessitats.

Calen plantejaments oberts que promoguin i donin suport a la continuïtat de l'activitat ramadera, des d'un punt de vista urbanístic i territorial.

Calen estratègies transversals sensibilitzadores que valoritzin allò "rural" i dignifiquin la professió del pastor i el ramader.

DAR, Ministeri de Treball i Immigració, Tresoreria General de la Seguretat Social, Agents socials, Departament d'Educació, Diputacions i Consells Comarcals.

Fomentar la pastura del sotabosc com a estratègia de prevenció d'incendis forestals, i continuar promovent mesures que incentivin el paper de la ramaderia extensiva.

Fomentar les mesures que incentivin també la pastura en terrenys de guaret.

Fomentar les mesures que incentivin la pastura en les zones on la propietat està massa fragmentada com perquè el ramat pugui pasturar de forma viable.

La càrrega ramadera ha de ser ajustada (anualitats).

Sensibilització i mesures dirigides a fomentar el valor que té la gestió en el manteniment del paisatge.

Crear un banc de terres de pastures disponibles per a que es tingui coneixement de les zones disponibles per dur a terme aquesta activitat.

Es proposa promoure les mesures proteccionistes de l'activitat ramadera transhumant i la xarxa de camins associada, tant davant la planificació d'infraestructures com de cultius.

DMAH, agents socials, Diputacions.

Elaboració d'un protocol i metodologia d'actuació en els casos on els camins ja estan catalogats i sobretot en aquells que no ho estan. *DMAH, Departament d'Interior*

àmbit: PATRIMONI NATURAL I PAISATGÍSTIC

DÈFICIT

PROPOSTES

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Qui, què com?

Pastura (ramaderia extensiva):

Increment de la biomassa. La pastura de sotabosc ha anat a la baixa i la gestió de l'administració dels boscos té fortes mancances.

Recuperació de la pastura com a eina de gestió forestal. (DMAH).

Major vulnerabilitat del territori als incendis forestals.

Fomentar la gestió forestal sostenible i implementar instruments d'ordenació forestal presents al Programa de Desenvolupament Rural. (DAR).

Pèrdua de pastures d'hivern i també en zones intermèdies.

Manca de cartografia qualitativa referent a la localització de les pastures més productives.

Biodiversitat

El deteriorament dels camins ramaders dificulta el trànsit de fauna salvatge (Corredors de fauna i connectivitat ecològica).

Protecció i potenciació dels camins ramaders com a corredors de fauna i connectors ecològics en el marc del planejament territorial. (DMAH).

La manca de ramats dificulta la reproducció asexual (vegetativa) per dispersió llavors.

Introducció de les funcions ambientals i ecosistèmiques dels marges dels camins ramaders en les mesures integrals de planejament territorial i desenvolupament estratègic i ambiental (DPTOP).

El deteriorament dels camins i la manca de trànsit ramader limita l'activitat i diversitat biològica dels marges dels camins ("hot-spots" dels ecosistemes mediterranis/ agrosistemes).

Millorar la connectivitat entre xarxes viàries i camins ramaders. (DMAH i DPTOP).

Risc pel refugi d'invertebrats i petits vertebrats, i com a zona clau de la xarxa tròfica.

Les xarxes viàries i ferroviàries topen constantment amb el traçat dels camins ramaders, que els inhabilita com a corredors de fauna.

Ordenació i gestió del territori

L'ordenació del territori actual facilita la dinàmica d'increment de la superfície forestal: si el bosc creix sense tenir una gestió adequada pot arribar a menjar-se part de la xarxa de camins ramaders.

Considerar les funcions ambientals dels camins ramaders en el marc del planejament territorial i del desenvolupament rural. (DPTOP)

Homogeneïtzació del paisatge (Els camins són elements facilitadors d'un mosaic paisatgístic, de diferents usos...). La pèrdua de la realitat viva dels camins ramaders trenca aquest mosaic típic de les zones mediterrànies.

Buscar sinèrgies al món local. Sensibilitzar als ajuntaments del valor dels camins ramaders i facilitar-los eines per poder donar un ús diversificat a la xarxa de camins ramaders el traçat de la qual passi pel seu municipi. (Administració Local).

La desaparició de la xarxa de camins ramaders impedeix el manteniment d'una xarxa de comunicació entre espais lliures del territori no urbanitzat (els camins ramaders són béns de domini públic no urbanitzables en zones amb elevada pressió urbanística, infraestructures de transport...).

Potenciar el valor patrimonial dels camins ramaders. Que estiguin contemplats al Pla d'Ordenació Urbanística Municipal (POUM) com a xarxa pública, i per tant, com a sòl no urbanitzable i protegit. (DPTOP, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació).

Molts ajuntaments opten per no reconèixer els camins ramaders.

Aigua i sòl

Pèrdua de funcionalitat dels camins ramaders per prevenir els efectes adversos de les inundacions (els camins són elements de gestió i distribució de l'aigua).

Tenir en compte la xarxa de camins ramaders en la planificació de la gestió de l'aigua a totes les escales de planificació, des de la municipal fins a la territorial. (DMAH).

L'abandonament dels camins ramaders incideix en la manca d'identificació i manteniment de la xarxa de basses, fonts, etc... que engloba i que afavoreixen la biodiversitat de flora i fauna.

Reivindicar i protegir tota la infraestructura que engloba el camí ramader. (Administració autonòmica i local).

El poc trànsit ramader suposa una menor aportació de matèria orgànica al sòl i, per tant, afecta directament al cicle de nutrients.

Rehabilitar tota la infraestructura malmesa per afavorir la recuperació de la transhumància. (DMAH i administració local).

àmbit: PATRIMONI CULTURAL

DÈFICIT

PROPOSTES

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Qui, què com?

Pèrdua d'una cultura i coneixements de gestió forestal tradicional al bosc mediterrani.

Potenciar la transmissió de coneixements tradicionals al Pla educatiu actual. (Departament d'Educació i DMAH).

Manca de recerca i innovació al voltant de la transhumància i la xarxa de camins ramaders.

Estratègies de sensibilització, recuperació i difusió. (Administració en general i agents socials locals).

Gran desconeixement del patrimoni arqueològic i etnogràfic lligat a la transhumància i els camins ramaders.

Unificar la recerca i la innovació a través de Centres d'estudis, i de centres d'interpretació. (Universitats i Administració).

Manca de processos de sensibilització.

Oferta com a mòduls pedagògics i de lleure a centres d'oci, natura, espais. (Departament d'Educació i DMAH).

Potenciar i fer divulgació del Museu del Pastor de Llessú. (Administració. Xarxa de Museus de Catalunya).

Agents implicats; Problemes; Recursos disponibles

Qui, què com?

Turisme i infraestructures associades.

Manca de senyalització i fites dels camins i infraestructura associada.

Avaluació de costos de la senyalització al terreny i estratègia de difusió de la senyalització cartogràfica (ex: mapa turístic de Catalunya). (DMAH).

Manca una estratègia turística integral. Activitats recreatives, esportives i culturals associades al turisme rural i que suposin un valor afegit.

Dinamització de l'administració / associacions de turisme rural vers estratègies turístiques innovadores. (Administració local i associacions de turisme).

Manca d'educació i sensibilització vers el respecte a la natura i al patrimoni.

Oferta com a conjunt integrat a altres rutes existents (senderisme, BTT, cavall...). (Associacions de turisme).

Manca de coneixement de la professió de pastor i del maneig des bestiar.

Enfocar l'ús turístic de la xarxa de camins ramaders com a turisme cultural. (Administració local i associacions de turisme)

Revaloració de productes: Elaboració i comercialització de productes alimentaris i artesanals de qualitat.

El preu que arriba al productor per la seva feina és actualment molt baix i en molts casos no arriba a cobrir costos.

Potenciar les estratègies de producció, certificació i comercialització a través de marques de qualitat que aglutinin producció per a guanyar valor afegit i nous mercats. (DAR, Departament d'Economia).

Existeix una manca de valoració de la producció lligada a la ramaderia extensiva.

Proposar la creació d'un distintiu a Catalunya: IGP- indicació geogràfica protegida o altres tipologies com algunes marques facultatives (que promocionen diferents consorcis, consells comarcals, etc). Fomentar la promoció. (DAR i administració local).

Manca de promoció i d'estratègies de difusió de l'elaboració de productes locals associats a la transhumància i la ramaderia extensiva.

És un sector molt individualista. Cal una mínima xarxa d'associacions que vetlli pel bon funcionament, la gestió i la difusió dels productes alimentaris locals lligats a aquest sector.

Crear un segell que identifiqui i doni valor a la transhumància. Exemple: Ramaderia extensiva: fes paisatge!. (DAR, DMAH, DPTOP i administració local).

Manca d'escorxadors municipals. A Catalunya s'està limitant molt les zones habilitades per procedir a la matança d'animals mitjançant la poca presència d'escorxadors habilitats.

Millorar la cadena de transformació i distribució, des del productor al taulell comercial. (DAR i Departament d'Economia).

Revaloració de productes: Elaboració i comercialització de productes artesanals no alimentaris, l'exemple de la llana.

El preu final que rep el productor per la seva feina és molt baix.

Potenciar les estratègies de producció, certificació i comercialització a través de marques de qualitat que aglutinin producció i també complementàries, i desenvolupar una estratègia comercial i d'orientació als nous mercats. (DAR i Departament d'Economia).

Cal introduir al mercat possibles usos alternatius dels productes elaborats (ex. aïllant en la construcció de la llana).

Vinculació amb empreses/activitats transformadores (nous usos, noves estratègies) Ex: Obrador Xisqueta. (DAR, associacions locals, administració local).

Manca d'estratègies de difusió dels productes secundaris.

Manca de valoració de la producció vinculada a la ramaderia extensiva i la transhumància.

Potenciar l'associació de productors.

Com en el cas dels productes alimentaris, cal una mínima base associativa que permeti l'elaboració d'una estratègia comuna per la promoció i venda d'aquests productes.

Venda directa.

Cal un reconeixement formal de qui realitza venda directa, o circuit curt de comercialització.

Possibilitat de crear un pictograma (circuit curt i venda directa), per identificar i senyalitzar l'activitat en guies i vies de comunicació. (DAR, Departament d'Economia).

Incorporar la venda de productes relacionats amb la ramaderia extensiva i els camins ramaders a rutes i guies turístiques, informació sobre on es realitza venda directa i circuit curt. (DAR, Departament d'Economia).

Sensibilització per donar un valor afegit de proximitat al producte comercialitzat en venda directa i que això beneficia els productors. (DAR, Departament d'Educació).

Cal un marc normatiu que ho reguli.

Adequació de la normativa sanitària (Guies de pràctiques correctes d'higiene (GPCH) per la venda de productes alimentaris d'oví i cabrum. (DAR, Departament de Salut).

Com en els dos casos anteriors, cal una base mínima associativa que permeti crear una estratègia comuna.

Promoció d'escorxadors d'àmbit local i facilitar l'especejament dels petits productors. (DAR i Departament de Salut).

Fotografia: Mercè Puigpelat

5. BIBLIOGRAFIA

Apunts de transhumància: costums, normes, oficis i llegendes de la transhumància

Torres i Sociats, Jordi

Lluçà: Solc. Àmbit de recerca i documentació del Lluçanès, 2003

Aspectes problemàtics dels pastors, [de la] transhumància i del sector oví

Culebras i Junqué, Josep Lluís

1990

Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: aproximació a les velles carrerades...

Rovira i Merino, Joan; Miralles i Sabadell, Ferran

[Vilafranca del Penedès]: Associació d'Amics dels Camins Ramaders, DL 1999

Cuadernos de la transhumancia – n° 13.

Pirineo Catalán

Madrid: Icona, DL 1995

Cuadernos de la transhumancia – n°14

Gúdar-Maestrazgo

Madrid: Icona, DL 1995

Cuadernos de la transhumancia – n°19

Mediterráneo

Madrid: Icona, DL 1995

Estadística de las vías pecuarias de la provincia de Lérida (1916)

Marti Lamich, Eusebio

Tremp: Garsineu, 2006

Geografia de Catalunya Barcelona: Aedos, 1958-1982 Enciclopèdia catalana Aedos; 4-5 84-7003-251-8 P. 447-466, v. 1

La Transhumància al Ripollès i al Canigó = La transhumance au Ripollès et au Canigou

Miralles i Sabadell, Ferran; Rovira i Merino, Joan

Ripoll: Consell Comarcal del Ripollès, 2007

La Trashumancia en la España Mediterránea: historia, antropología, medio natural, desarrollo rural

Zaragoza: CEDDAR ; Guadalaviar (Teruel): Centro de Estudios de la Trashumancia, 2004

Las Vías pecuarias

Bensusan Martín, María del Pilar

Madrid [etc.]: Marcial Pons, 2003

La Trashumancia en Cataluña

Llobet, Salvador

Lisboa: [s.n.], 1951

La Ramaderia a Catalunya

Vilà i Valentí, Joan.

Mil anys pels camins de l'herba: el llegat d'un món que s'acaba

Miralles i Sabadell, Ferran

[El Papiol] : Efadós, 2005

Pirineo catalán

Madrid: Icona, DL 1995

Ripollès, Vallespir, Conflent [Document cartogràfic]: del Puigmal al Canigó: ruta de la transhumància

Institut Cartogràfic de Catalunya

Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 2007

Ruta de transhumància : Santa Creu-la Torre d'Oristà-Santa Creu

Torres i Sociats, Jordi

Lluçà: Solc, Àmbit de recerca i documentació del Lluçanès, 2004

Trashumants, estudi d'una explotació ramadera a la Vall de Boí

Nadal Subirà, Eli

2005

Un Camino de ida y vuelta : la transhumancia en España

Barcelona: Lunwerg; Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deportes, Dirección General de Cooperación y Comunicación Cultural, Subdirección General de Comunicación Cultural con las CCAA., cop. 2003

Urbanismo y vías pecuarias

Porto Rey, Enrique

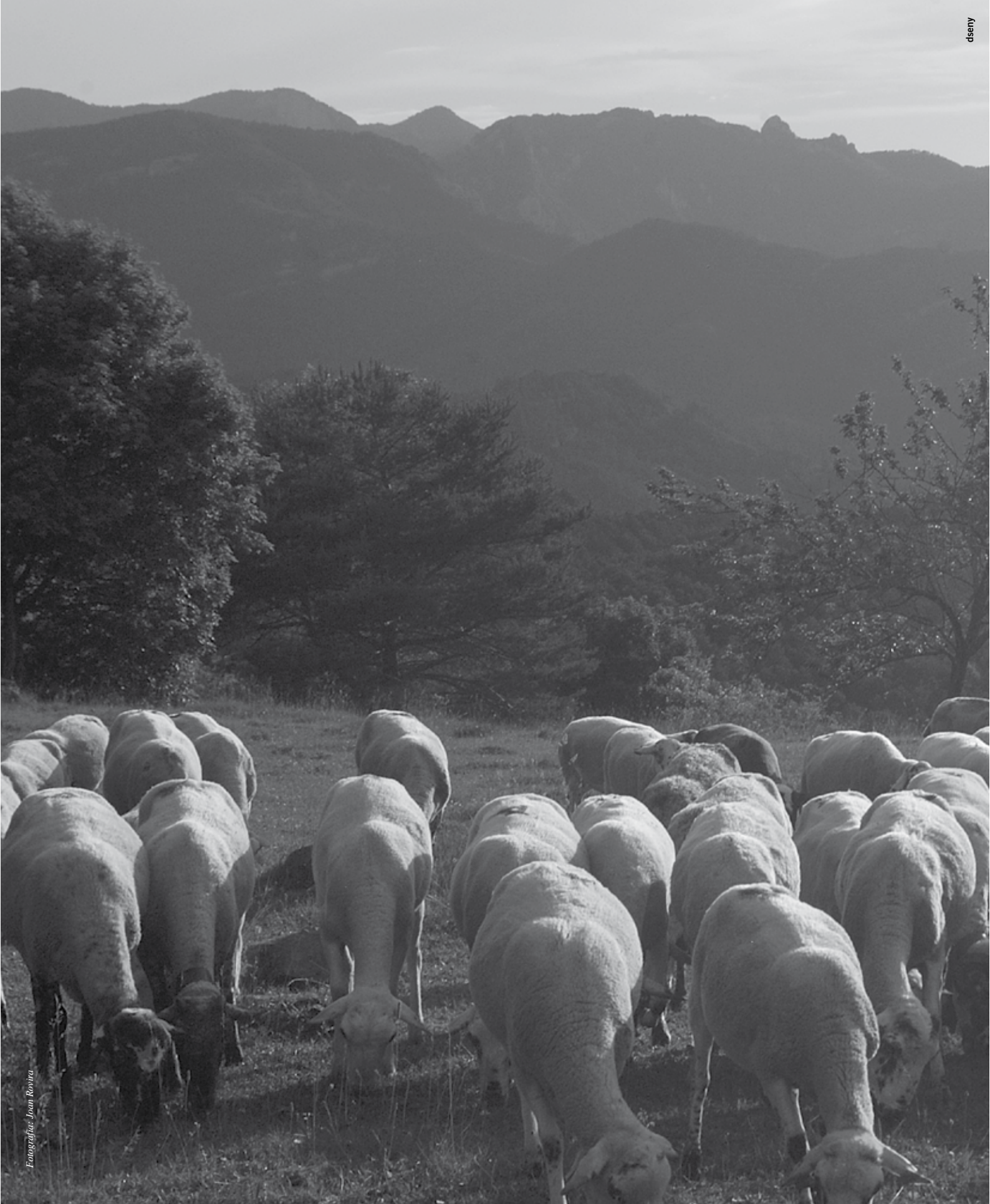
Madrid: Montecorvo, cop. 2000

Vías pecuarias y propiedad privada

Parra Lucán, María Ángeles

Madrid: Dykinson, 2002

Fotografia: Joan Rovira

© de la Fundació del Món Rural

Fundació del
Món Rural

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Agricultura,
Alimentació i Acció Rural